

KIÁLLITÁSI KATALÓGUS

Fővárosi régészeti értékeink másként

**Műtárgy
mesék**

**Tales of
finds**

Archaeological finds in a different perspective

Időszaki kiállítás / Temporary exhibition

2012. október 12 – 2013. szeptember 29.

Műtárgymesék. Fővárosi régészeti értékeink másként

Időszaki kiállítás a BTM Aquincumi Múzeumában

2012. szeptember 14. és 2013. szeptember 29. között

Rendező: Láng Orsolya

Látványterv: Csernus Erzsébet

Grafikai tervek: Kolozsvári Krisztián

Rekonstrukciós rajzok: Németh Ádám

Anyanyelvi lektor: Alice M. Choyke

ELŐSZÓ

Az itt látható időszak kiállítás első látásra talán kissé szokatlannak tűnik, mivel ezekben a termekben korábban az elmúlt évek legfrissebb feltárásaiból származó, legkülönlegesebb leleteket állítottuk ki. Most azonban az Aquincum Múzeum kutatói – régészei és restaurátorai – mutatják be legkedvesebb tárgyaikat, köztük olyanokat is, amelyek eddig a raktárakban lapultak, és funkciójukra, rendeltetésükre csak nemrég döbbsentek rá a kutatók.

A nem titkoltan egyénibb hangvételű kiállítással a munkatársak célja, hogy a régészetet közelebb hozza a látogatókhoz, személyes élményeken, tárgyakon keresztül. Ezen a rendhagyó tárlaton a múzeum összesen 35 régésze és restaurátora mutatja be legkedvesebb leleteit, személyes hangvételű ismertetővel együtt, amelyekből nemcsak az derül ki, miért ez a kutató kedvenc tárgya, hanem a lelet történetéről, lelőköörülményeiről is pontos képet kaphatnak a látogatók. Bepillanthatnak a kulisszák mögé, bizonyítva egyúttal, hogy a múzeumi munka nem valamiféle elefántcsonttoronyban végzett hobbi, hanem izgalmas, de türelmet igénylő, néha nagyon is kemény, értékteremtő és felelősségteljes feladat. A tárlaton ezúttal nem követtük a szokásos időrendi felosztást, hanem elsősorban témák és funkció szerint csoportosítottuk a leleteket: így kerülhettek egymás mellé ős- és római kori temetkezésekkel, vallási kultuszokkal kapcsolatos tárgyak, vagy az ipari és kereskedelmi tevékenység, viseleti tárgyak, illetve a szépségápolás különböző korú emlékei. A kiállításban olyan különlegességek is helyet kaptak, mint egy római kori táblajáték, egy császári gyaloghintó-hordozó sírfelirata, utazókocsi alkatrészei, római kori éjjeli edény, őskori olvasztókemence részei, vagy éppen egy több mint 5000 éves, cserélhető fejű szobrocska. A tárlatot számos rekonstrukciós rajz és a kutatók kedvenc tárgyaikkal együtt készült portréfotói egészítik ki.

Végül, de nem utolsósorban természetesen kíváncsiak vagyunk az Ön véleményére is, Kedves Látogató: Önnek melyik tárgy és története tetszett a legjobban? A „Top 10” interaktív sarokban elmondhatja véleményét...

Láng Orsolya

1. Jupiter mészkőszobor töredéke

Ltsz.: 2007.2.6.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Ladik u. 9.

Év: 2002

Kutató: Láng Orsolya

Ásató régész: Láng Orsolya

Kor: római kor (Kr.u. 2. sz. második fele – 3. sz. eleje)

Anyaga: mészkő

Méret: magasság: 43 cm, szélesség: 23 cm

Restaurátor: Ujvári Gábor

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Láng O., Budapest, III. ker., Ladik u. 9. (Hrsz. 19250/8).

Aquincumi füzetek 9 (2003) 186-187.

Láng O., III. Ladik u. 9. In: Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1984-2004 – Treasures under the city. Survey of the archaeological heritage of Budapest, 1984-2004 (Ed. P. Zsidi). Budapest 2005, 108.

Láng, O., A Newly Discovered Statue of Jupiter from Aquincum. In: Thiasos. Festschrift für Erwin Pochmarski zum 65. Geburtstag (Hrsg. C. Franek – S. Lamm – T. Neuhauser – B. Porod – K. Zöhrer). Wien 2008, 567-577.

Ruhátlan férfialak töredékes mészkőszobra, hátán szürke habarcsmaradvánnyal. Feje, nyaka, bal karja, bal lába térd alatt, illetve jobb lába bokától lefelé hiányzik, jobb karja sérült. A ruhátlan alak izmait a mellkason és a hason plasztikusan jelölték.

Amit szabad Jupiternek...

Ezt a különleges, ruhátlan férfialakot ábrázoló szobrot 2002-ben találtuk egy építkezést megelőző feltárás alkalmával, az aquincumi katonaváros északi peremén (III. Ladik u.), ahol római kori temetőrészlet és egy faszerkezetes objektum is előkerült már korábban. Az ásatás önmagában is rendkívül érdekesnek bizonyult, mivel kiderült, hogy a mai felszín alatt 7 (!) méter mélyen kiásott árokban értük csak el az újkori rétegek alját. A szobor legnagyobb meglepetésünkre az újkori, épülettörmelékes rétegben feküdt, azaz ismét bebizonyosodott, hogy Óbudán messze nincs „minden feltárva” és még ott is bőven van keresnivalónk, ahol az építkezésekkel korábban nagyrészt elpusztíthatták a régészeti emlékeket!

A töredékes, férfialakot ábrázoló mészkőszobron a több mint 1800 éve élt egykori kőfaragó mester szerszámainak nyomai is megfigyelhetők: a fogasvéső (jobb kar alatt és a kézfejen), a pontvéső (háton) és a fúró (nemi szervnél). Az alak jobb kezében villámköteget tart, jobb karján átvett köpennyel, amelyet hátul elnagyoltan ábrázoltak. A köpeny az eredetileg felemelve tartott bal karon is folytatódott, kezében *sceptrum* (kormánypálca) lehetett. A villámköteg, a köpeny és a jellegzetes póz (testsúly az egyik lábra helyeződik, egyik karját a magasba tartja) alapján a szobor Jupiter istent ábrázolja. Az istenalak durván kialakított háta és a habarcsnyomok arra utalnak, hogy eredetileg fülkében állhatott.

Számunkra a legizgalmasabb kérdés az volt: hol állhatott eredetileg ez a Jupiter szobor? A legvalószínűbb, hogy a katonavárost és a polgárvárost összekötő római út (ma Szentendrei út) mentén állt útállomás szentélyét díszítette, amelyet a Mozaik utcai felüljáró helyén állt egykori Selyemfilatórium épülete alatt sejtethetjük. A több ezer éves szobor az elmúlt évszázadokban végzett intenzív tereprendevezések és építkezések (pl. a Filatórium elbontása, útszélesítés, felüljáró építése stb.) során keveredhetett a törmelékbe.

Láng Orsolya

2. Bikaölő Mithras (?), terrakotta szobor töredéke

Ltsz.: 56.200.194.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Szentendrei út 139.

Aquincum polgárváros, ún. Symphorus mithraeum

Év: 1941

Kutató: Dr. Zsidi Paula

Ásató régész: Dr. Nagy Tibor

Kor: római kor (Kr.u. 2. század)

Anyaga: kerámia

Méreték: magasság: 18 cm, szélesség: 11,5 cm, vastagság:

12,8 cm, falvastagság: 0,8-2,7 cm

Restaurátor: Oláh Beatrix

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Jó minőségű, téglaszínű agyagból készült, üreges körplasztika töredéke. A szoborból a felsőtest frontális oldala, az alsótest tunikával takart része, valamint a jobb láb tunika alól induló részlete maradt meg. A felsőtest bal vállát köpeny takarta, amely a redőzet alapján valószínűleg a jobb vállon volt összefogva. A művészien redőzött tunikát a derékon hármás bordázatú öv fogta össze. A tunika alól egyenesen kinyúló jobb láb és a bal láb helyén magasan kiemelkedő tunika utal a szobor eredeti, a bikaölő Mithrast ábrázoló jellegzetes kompozícióra: Mithras magasabban lévő bal lábával a bikán térdel, míg jobb lába a bika teste mellett nyújtott állapotban megfeszül. A szobor külső felülete simított, a redők mélyedéseiben világos bevonat nyomával, amely szolgálhatott a szobor esetleges festésének alapozásaként. A magas művészi színvonalú, teljes egészében kézi kidolgozású szobor egyenetlen falvastagságú, belső oldalán kidolgozatlan, helyenként a készítő ujjlenyomatával, illetve simító nyomával. Hat darabból ragasztott.

Aki keres, az talál – azaz felfedezés a múzeumi raktárban

Az aquincumi polgárváros lakóinak körében közismerten kedveltek voltak Mithras misztériumai. A kultikus események és a titokzatos beavatási szertartások színterei a Kr.u. 2. század közepe után városszerte megjelenő szentélyek voltak. Miután Mithras misztériumairól meglehetősen kevés írásos forrás áll rendelkezésünkre, így egy-egy szentély berendezésének ismerete sokat segíthet az ott zajló, sokszor még a kortársak előtt is rejtett események megismerésében. Éppen ezért izgalmas feladat egy szentély feltárása során előkerülő tárgyak elemzése, értelmezése, ami nem zárul le a múzeumi nyilvántartásba vétellel és a tárgyak raktári polcon való elhelyezésével. A későbbi célzott kutatások, vagy akár csak egy raktári revízió során újra kézbevert tárgyak más megvilágításba kerülve újraértelmezhetővé válnak.

Így lett az aquincumi polgárváros déli városfalának közelében feltárt *mithraeum* berendezési tárgyai között épületdíszként meghatározott terrakotta tárgyból a valláshoz szorosan kapcsolódó kultusz tárgy. Az eredeti leletből hat darab töredék maradt meg, amely az egész kompozíciónak csak alig a felét adja ki. A feltárás után csak részlegesen ragasztották össze a töredékeket, s nem is valamennyit illesztették egymáshoz. Töredékek esetében sokszor az is nehéz feladat, hogy azt meghatározzuk, mi van fent és mi van lent, azaz, hogyan is állt eredetileg a tárgy. Több mint hetven évvel a feltárás után, valamennyi darab összeillesztésével azonban egyértelművé vált, hogy egy üreges kialakítású, figurális körplasztika részletéről van szó. A köpennyel borított felsőtest, alatta a tunika emberalak ábrázolásra utalt, de fejtörést okozott az alak testtartása, amely sem álló, sem pedig ülő helyzethez nem illeszkedett. A megoldást a lelőhely, a Mithras szentély adta, amelynek jellegzetes, kőből faragott kultuszképén Mithras, a fény istene ledöfi a sötétséget jelképező bikát. A jelenetben az isten bal lábával a bika hátán térdel, jobb lába pedig az állat teste mellett nyújtva megfeszül. Ez a testtartás pontosan megfelelt a terrakotta szoborcso megmaradt töredékeinek.

De hol állhatott a szentélyben és mire szolgálhatott a bikaölés jelenetét ábrázoló terrakotta szoborcso? A misztériumokban résztvevők sokszor csodás elemeket is magukban foglaló beavatási szertartásokon estek át, amelyeket lakomák követtek. A szentély falát a kultuszkép mellett az isten életének jelenetei, tetteinek ábrázolásai díszítették, a cellában fogadalmi oltárok, szobrok állhattak. Terrakottából készült kultikus Mithras szobrunk kuriózum, s akár fogadalmi ajándékként, vagy a nagy kultuszképhez illeszkedő jelenetsor egyik elemeként is kerülhetett a szentélybe.

Zsidi Paula

3. Idolfej

Ltsz.: GY/534

Lelőhely: Budapest XI. kerület, Kőérberek–Tóváros

Év: 2003

Kutató: Dr. Horváth László András

Ásató régész: Dr. Horváth László András

Kor: kora bronzkor (Kr.e. 2600-2300)

Anyaga: kerámia

Méret: hosszúság: 6,6 cm, legnagyobb szélesség: 4 cm

Fotó: Tóth Csilla

Irodalom:

Horváth L. A., XI. Kőérberek–Tóváros Lakópark. In: Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1984-2004 – Treasures under the city. Survey of the archaeological heritage of Budapest, 1984-2004 (Ed. P. Zsidi). Budapest 2005, 84.

Egy ismeretlen típusú, magas, díszített fejdíszrel ellátott, ember alakú (női?) idol fejtöredéke. A szemeket és a száját bemélyítéssel, az orrot és a fület plasztikusan jelölték. A fejdísz elülső része lapos, enyhén hátracsapott, peremén sűrű pontsorrall. A fejtetőtől a tarkó alsó részéig egy keskeny, hosszú plasztikus borda fut.

Tűzről pattant istenek

Ez a kis, agyagból égetett idoltöredék 2003 decemberében Kőérberek–Tóváros területén folytatott ásatások során került elő (1373. objektum). Már a közelebbi lelőhelye is különleges. Ez ugyanis egy olyan gödör volt, amelyet betöltése alapján egyértelműen az őskor egyik kultuszával hozhatunk kapcsolatba. A kiásott gödör aljára egy kb. 50-60 cm magas agyagkúpot halmoztak fel, majd ennek tetejére nagymennyiségű hamu került. Ebben a vastag hamurétegben találták az itt látható idolt, számos égésnyomot viselő állatcsont társaságában. A gödör alján egy összeroppant edény feküdt.

Az idol többi részének hiánya és tudományos párhuzamok nélkül pontos alakja nem állapítható meg, de valószínűsíthető, hogy egy embert ábrázolt. A tárgy felületén, több helyen is enyhe égésnyomok fedezhetők fel. A feltárt leletegyüttes rekonstrukciói közül a legvalószínűbb, hogy a hamu egy áldozatbemutató során keletkezett. Azt még forró, izzó állapotban dobták be a már kiásott gödörbe. Ekkor kerülhetett a hamuba idoltöredékünk is, innen származnak a rajta látható égésnyomok. Figyelmet érdemel az idol fejedője, különösen annak alakja és az azon található, plasztikus fejdísz. Ennek pontos párhuzamát az alsó-ausztriai Franzhausen I jelű temetőjében találták meg. Ott a bőrből varrt fejedőt egy díszített bronzlemezről készített tárggyal erősítették meg. Ezt egyes kutatók diadémának nevezik és valóban ez a legvalószínűbb értelmezése. Alakja és a fejen való elhelyezkedése teljes mértékben azonos a budapesti idolféjen találhatóéval. Koruk is nagyon közeli, mindkettő a korai bronzkorból (Kr.e. 2600-2300) származik. Jelentése ma még nem tisztázott, de az eltemetett nő kiemelt társadalmi szerepe feltételezhető.

Horváth László András

4. Fejnélküli (vagy cserélhető fejű) idol

Ltsz.: 2009.2.13338.

Lelőhely: Budapest XVII. kerület, Rákoscsaba, Major-hegy dél (M0 BP02 lelőhely)

Év: 2006

Kutató: Dr. Endrődi Anna

Ásató régész: Dr. Endrődi Anna, Dr. Maráz Borbála, Reményi László

Kor: késő rézkor (Baden kultúra, Kr.e. 3500-2900)

Anyaga: kerámia

Méret: 10,8×10,5 cm, vastagság: 1 cm (rekonstrukció méretei: 18,4×10,5 cm)

Restaurátor: Lészko Ildikó

Fotó: Tóth Csilla

Irodalom:

Endrődi A., Késő rézkori település (Late Copper Age Settlement). In: Régészeti kutatások Budapest peremén – Archaeological investigations on the outskirts of Budapest (Eds.: A. Endrődi – G. Szilas). Budapest 2009, 9-10.

A kisebb talapzaton álló, töredékes állapotú, sötétbarna színű, polírozott idol alsó felének mindkét oldalán a női nemi jelleg hangsúlyozását célzó pasztikus és bevésett díszítés látható. Az elülső oldalon a lábakon, míg a hátsó oldalon a teljes felületen benyomkodott pontok vannak, amelyek feltételezhetően az egykori viseletet, ruházatot jelezhetik. A deréktájon, mindkét oldalon láthatók a keresztpántok indításai.

Istennő a rézkorból

A Rákospataktól északra emelkedő Majorhegy déli, ármentes lejtőjén húzódó, közel öt hektár nagyságú lelőhelyen 2005-2006-ban folytatott régészeti feltárások során a késő rézkori Baden kultúra (Kr.e. 3500-2900) településobjektumai kerültek felszínre a lelőhely délkeleti szélén, közel 3000 m²-en. Az ekkor élt népcsoportok életében a vallási elképzelésekkel összefüggő szimbolika fontos szerepet játszott. A lelőhely jelentőségét a 23 rituális állattemetés bizonyítja. A szarvasmarhákat, juhot, kecskét rituális ceremónia során áldozták fel és temették el. (Az állatok fejét gyakran visszahajtották a mellkasukra, vagy a gödör falához támasztották.)

Az állattemetkezések közelében, egy gödörben került felszínre a lelőhely kiemelkedő lelete (a késő rézkor vallási életének jellegzetessége), a balkáni összefüggéseket mutató fejnélküli (vagy cserélhető fejű) idoltöredék. A kisebb talapzaton álló, töredékes állapotú idol alsó felének mindkét oldalán a női nemi jelleg hangsúlyozását célzó pasztikus és bevésett díszítés látható. Az elülső oldalon a lábakon, míg a hátsó oldalon a teljes felületen benyomkodott pontok láthatók, amelyek feltételezhetően az egykori viseletet, ruházatot jelezhetik. A deréktájon, mindkét oldalon látható a mellkason átvetett keresztpántok indítása. Az ásások során előkerült töredékeken a fej helyén egy (ritkán kettő) lyuk látható, ezért feltételezhetően a fából készített fejet cserélgették, egyes vélemények szerint a fej helyére esetleg kalászt is tettek. A Baden kultúra népe a különböző, ünnepekre, temetésekre készített emberábrázolásokat, idoloikat feltehetően a házi szentélyekben helyezte el, amelyeket azonban a szertartások végén, talán rituális ceremónia során összetörtek és a települések hulladékgyűjtőjébe dobtak. A késő rézkori Baden kultúra elterjedési területéről közel 130 lappos, cserélhető fejű torzó ismert, Budapest területéről pedig Káposztásmegyér–Farkaserdő és Corvin tér lelőhelyekről egy-egy idoltöredék került napvilágra. A töredékes rákoscsabai idol rekonstruálható volt.

Endrődi Anna

5. Csörgőedényke

Ltsz.: Gy/2008/128/11

Lelőhely: Budapest XI. kerület, Október 23. u. – Körösy J. u. – Váli u. – Bercsényi u. által határolt terület (Budai Skála)

Év: 2007

Kutató: Szatmári Nóra

Ásató régész: Szilas Gábor

Kor: késő bronzkor (Kr.e. 15. század körüli időszak)

Anyaga: kerámia

Méreték: magasság: 10 cm; peremátmérő: 8×8,7 cm; talpátmérő: 3,5 cm

Restaurátor: Szatmári Nóra

Fotó: Tóth Csilla

Publikálatlan

Egyfülű, magas, korongszerűen kialakított talpon álló, kihasasodó bögre. Az edény felülete fényezett, sötétbarna. Hasán négy, aszimmetrikusan elrendezett, koncentrikus oválisokkal körbekarcolt bütökdísz alakították ki. A bütökök feletti zónában bekarcolt cikk-cakk motívum és hármás barázda, míg a nyaki részén négyszeres barázda fut végig. A 2 cm széles szalagfülön három csoportban öt-négy-öt bekarcolt horizontális barázda látható. A korongszerű talpat üregesre alakították ki, és feltehetően kis kavicsdarabokat helyeztek el benne, amelyek az edény mozgatása során halk, csörgő hangot adnak ki. A talpat kívülről három, bekarcolt horizontálisan körbefutó barázda övezi.

Babkirály lakomája? Egy késő bronzkori csörgőedényke

Mi teszi különlegessé számomra ezt az edénykét? Talán a tökéletes arányérzékkel megformált alakja, vagy az egyszerű, de nagyszerű mintázata, esetleg a szépen polírozott felülete? Természetesen mindezek együtt, de még inkább a titokzatos múltja.

2007 őszen az egykori Budai Skála alatti telek feltárása során az egyik késő bronzkori (Kr.e. 15. század körüli időszak) gödörből nagy mennyiségű kerámiaedény töredéke került napvilágra. Az ásató régész, Szilas Gábor szerint az edényeket szándékosan összetörve helyezték a gödörbe, amelyekre aztán még nagyobb köveket is dobáltak. Több hasonló összetételű edénydepót is ismerünk ebből az időszakból, amelyeket a szakemberek egy, a társadalmi elithez köthető rituális eseménysor – feltehetően egy nagyszabású lakoma – részeként interpretálnak. Ezen elképzelés szerint a szertartásban résztvevő tárgyakat tudatosan kivonták a profán világból azáltal, hogy összetörték és eltemették.

A gödör feltárása során a kiemelt kerámia-töredékek hét nagyméretű zöldséges rekeszt töltöttek meg – ez körülbelül három-négyezernyi töredéket jelent! A múzeumba való beszállítás után, a leletek első szemrevételezése során a nagy halom – a rászáradt sártól felismerhetetlen töredék – kissé kiábrándító képet mutatott. Nehéz volt elképzelni, hogy annak idején egy fontos lakoma kellékei lehettek. A töredékek megtisztítása után vált először nyilvánvalóvá, hogy díszes kivitelű edényekről van szó: feltehetően bor tárolására szolgáló nagyméretű edények, szalagfüles kancsók és bögrék, valamint tálak töredékeit lehetett felismerni. Formai kialakításuk, díszítettségük és fényesre polírozott felületi kezelésük a bronzból vagy nemesfémekből készült edényeket utánozta. A tisztítás után jött a munka neheze: a több ezer darabos puzzle összerakása. Természetesen értelmetlen dolog lett volna az összes darab egyszerre történő kiterítése, hiszen – mint fentebb említettem – jól látható volt, hogy az egykori lakomakészletet több példányban jelentkező, különböző edényfajták alkotják. Először tehát a típusonként történő szétválasztással volt érdemes kezdeni, majd az így elkülönített csoportokon belül kezdődhetett meg az összetartozó darabok keresése. A hosszú hónapokig tartó keresgélésből, ragasztásból, kiegészítésből és retusálásból álló munka után egy több mint százdarabos kollekciónak kerekedett ki, amelynek egyedi példánya az itt bemutatott edényke. Első látásra nem különbözik a készletben meglévő bögrétől, amelyek mellel a legnagyobb számban képviseltetik magukat, jelezvén azt, hogy az ivászat nagy szerepet tölthetett be a lakoma során. Ha azonban kézbe vesszük és kicsit megrázzuk, csörgést hallhatunk a belsejéből. Az edény korongszerű talpát ugyanis belül üregesre képezték ki, és még mielőtt kiégették volna, kis kő- vagy kavicsdarabkát helyeztek el benne. Az edénykén való munkálkodás során sokat töprengtem, hogy mire is használhatták. A csörgők a legősibb hangszerek közé tartoznak, ugyanakkor arról is vannak bizonyítékok, hogy – akárcsak manapság – kisgyermek számára is készítették. A viszonylag halk csörgés alapján azonban feltehetően nem használták hangszerként, és azt figyelembe véve, hogy egy lakoma szakralizált maradványai közt bukkant fel, a gyerekjáték is kizárható. Mint említettem, csak egy példány volt belőle és nem különbözik a többi bögrétől. Talán ez volt a cél, hogy első látásra ne lehessen felismerni, ha valaki kézbe vette a bögrét, amely csak akkor csörgött, ha megrázta. Megrázni viszont csak üres állapotban lehet, tehát miután kiittuk a benne lévő folyadékot. Lehet, hogy a lakomához kötődő rítusok vagy humoros szokások egyik kelléke volt: például akinek az edény jutott, az valamilyen, az esemény időtartamára szóló privilégiumot kapott. Bizonyos népi kultúrákban még ma is szokásban van lakomakirályt (Babkirályt) kisorsolni: az lesz a király, akinek az ételben elrejtett jel (például bab vagy cédula) jut. Talán ez az edényke is egy ilyen bronzkori Babkirály bögréje volt egykoron.

Szatmári Nóra

6. Ezüst betűsorozat

Ltsz.: 2002.23.1.

Lelőhely: Budapest III. kerület, San Marco u. 24-26.

Év: 2002

Kutató: Várnay Éva

Ásató régész: Madarassy Orsolya

Kor: római kor (Kr.u. 3. század első fele)

Anyaga: ezüst

Méret: 3,4-3,6 cm

Restaurátor: Várnay Éva

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Tituli Aquincenses III: Tituli Instrumenti domestici (Eds. P. Kovács – Á. Szabó). Budapest 2011, 1441.

Római kori hamvasztásos sírból származó ezüst betűsorozat. A szép formájú betűk közül négy darab kisebb-nagyobb csonkulást szenvedett. Hátlapjukon rögzítésre szolgáló kerek bütykök láthatók. Eredeti rendeltetésük kétséges.

Ezüstös ókori talány

Fémrestaurátorként általában az a kedvenc leletem, amellyel éppen foglalkozom, a San Marco u. 24-26. szám alatti feltáráson napvilágot látott római hamvasztásos sír ezüst betűsorozata azonban különösen megkapó számomra.

A fémfajták közül az ezüst áll hozzám legközelebb, és miután szabadidőmben nagyon kedvelem a rejtvényfejtést, a megelégedettség mindkét feltételét teljesülni éreztem a megperzselődött, ám igényesen megmunkált, ezüst betűtöredékek restaurálásakor. Csak az sajnálatos, hogy a tárgyak elkészülte után nem lehetett hátralapozni egy rejtvényfüzetben a felirat jelentését és alkalmazását megvilágító helyes megoldásért. A betűsorozat jelentése és rendeltetése ugyanis a konzerválást követően is kérdéses maradt, ráadásul a készlet hiánytalanságával kapcsolatban is gyanú merült fel.

A sorozat első pillantásra az VTERE FELIX (használd egészséggel!) feliratú Lyon-típusú övek betűformájú vereteivel tűnik rokonságot tartani, a különbségek azonban nyilvánvalóvá teszik, hogy a San Marco utcai sorozat más szöveg betűkészletét alkotja. Derékszíjakon az VTERE FELIX olvasatú vereteken kívül eddig csak a görög karakterekből álló MNHMΩN (emlékezz!) felirat ismert, bár egy övveret részének tartott S betű alapján más üzenetek gyártása sem zárható ki. Éppen ezért az övveret-értelmezés fő problémája nem is az eltérő tartalomban érhető tetten, hanem sokkal inkább abban, hogy a sírból hiányoztak mindazon alkotórészek, így például a csat és a szíjvég, amelyek egyértelművé tehetnék a betűk övgarnitúrához tartozását.

Nagyon is hihető ellenben, hogy a sírban talált ezüstlemez darabkák és az ezüst betűsorozat között szerves kapcsolat állt fenn, eredetileg talán egyazon tárgyra erősítve kerülhettek a sírgödörbe. A betűsorozat javasolt GANYM[ed]IS olvasata, amennyiben helyes, leginkább fogadalmi tárgyra utalhatna, de természetesen egyéb értelmezési lehetőségek felmerülésével is számolni lehet még a későbbiekben.

A sír további leletei közül az ezüst gladiátorfibula a „Róma Aquincumban” című állandó kiállítás díszévé vált. Nagy öröm számomra, hogy a titokzatos ezüst betűk is méltó helyükre kerültek.

Várnay Éva - Budai Balogh Tibor

7. Átoktábla

Ltsz.: 2007.3.44.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Záhony u. 7. (Graphisoft Park)

Év: 2007

Kutató: Barta Andrea, Dr. Lassányi Gábor

Ásató régész: Dr. Lassányi Gábor

Kor: római kor (Kr.u. 2-3. század)

Anyaga: ólom

Méret: 23×16×0,1 cm

Restaurátor: Ujvári Gábor

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Lassányi G., Előzetes jelentés az Aquincumi polgárváros keleti (gázgyári) temetőjében 2007-ben végzett feltárásokról. Aquincumi füzetek 14 (2008) 64-70.

Barta, A., The Language of Latin Curse Tablets from Pannonia. A New Curse Tablet from Aquincum. Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 49 (2009) 23-29.

Barta A. – Lassányi G., Sötét fohászok: Gondolatok a római átokszövegekről egy új aquincumi ólomtábla kapcsán. Ókor 2009/3-4, 63-69.

Föld súlya által meggyűrődött négyszögletes ólomlemez egyik oldalán 12 +3 soros kurzív latin felirattal, átokszöveggel. Az átoktábla szövege:

- 1 *lulia Nissa et Gaius Mutilius ne possi(n)t facere con-*
- 2 *tra Oceanum, contra Am(o)en<a>(m). Ne possit Gaius contra Felic(i)o-*
- 3 *ne(m) facere. Respect<ae> lingua ne possit adversus coservos*
- 3a *Ammionis(?) lingua ne possit [---]*
- 4 *facere. Eunici Suri lingua ne possit adversus Oceanu<m>*
- 4a *Asellionis lingua et nomen ne possit a<d>versus Oc<e>anum facere*
- 5 *loqui. Ne possit Gaius aut lulia adversus Annia-*
- 5a *Anniani lingua ne possit [---]*
- 6 *num facere. Et Decibali lingua et nomen ne pos-*
- 7 *sit adversus Oceanum facere. <Qu>o modo hoc ego aver-*
- 8 *so graphio scribo, sic lingua<e> illorum aversa<e> ne pos(s)int*
- 9 *facere contra (h)os L[----] ego suprapos<u>i. Ne Gaius aut lul[ia]*
- 10 *Nissa et Eunicus Surus adversus Oceanum lin[gu]*
- 11 *as OB[-]JEC[----]AE[---]VE lingua Asellionis ne [---]*
- 12 *contra Am(o)ene(m) [---] facere [---]*

„lulia Nissa és Gaius Mutilius ne tudjon ártani sem Oceanusnak, sem Amoenának! Gaius ne tudjon ártani Feliciónak. Respecta nyelve ne tudjon ártani a szolgatársainak. Eunicus Surus nyelve ne tudjon Oceanus ellen beszélni! Gaius, akárcsak lulia, ne tudjon Annianusnak ártani, amellet Decebalusnak nyelve ne tudjon ártani Oceanusnak!

Ahogy én ezt céljától eltántorított vesszővel, mindentől távol írom, úgy az ő nyelvük, céljától eltántorítva, mindentől távol, ne tudjon ártani azoknak, akiket fent megneveztem! Sem Gaius, sem lulia, sem Eunicus Surus a nyelvét Oceanusszal szemben ne (tudja használni?) Asellio nyelve Amoenának ne tudjon ártani.”

A betoldott félsorokban:

„... nyelve ne tudjon ...; Asellio nyelve és neve ne tudjon Oceanusnak ártani; Annianus nyelve ne tudjon ...”

Egy sötét varázslat Aquincumban

Ez a föld súlyától kissé meggyűrődött ólomlemez 2007 tavaszán került elő az aquincumi polgárvárostól keletre, a Dunaparton húzódó, egykor hatalmas kiterjedésű római kori temető területén.

A tárgy egy hamvasztásos sírt körülvevő árok alján feküdt. A felfedezés pillanatában a lemezt fedő vékony, fehér ólomkorróziótól semmi sem látszott, de a gondos restaurálás során egy 12 soros, latin nyelvű felirat tűnt elő.

A körömnyi betűkkel bekarcolt szöveg elolvasása és értelmezése hosszú hónapok aprólékos munkáját igényelte, amelyet Barta Andrea végzett el.

A szöveg egy varázsszöveg, amelyet minden bizonnyal egy rontásokban jártas írástudó készíthetett több személy megbízásából. Az átok célja ebben az esetben az volt, hogy rabszolgák és szabad emberek egy csoportja ne tudjon beszélni és hiteles módon tanúskodni egy másik csoport tagjai ellen.

Bár a konfliktus hátterét nem ismerjük, valószínű, hogy a két, férfiakból és nőkből álló csoport valamilyen komolyabb összetűzésbe, például súlyos sérüléseket vagy anyagi károkat eredményező verekedésbe keveredett. Ennek az ügynek a kivizsgálásánál, bírósági tárgyalásánál akarhatták a megrendelők varázslattal megkötni a másik csoport tagjait.

Görög és latin nyelven írt átoktáblákat viszonylag nagy számban ismerünk a Római Birodalom területéről, Aquincumból viszont ez az első ilyen lelet. A sötét színű, nehéz, hideg ólmot alvilági fémnek is tartották, ami különösen alkalmas rontó szövegek rögzítésére. Az ilyen tárgyakat elkészítésük után legtöbbször mély kutakba, tavakba vagy temetők földjébe rejtették. Ezek a helyek az ókori elképzelések szerint közvetlenül kapcsolatban álltak a túlvilággal és a halottak szellemeivel, akik segítettek, hogy az átkok megfogjanak.

Lassányi Gábor

8. Aurelius Paon, a császári gyaloghintó-hordozók felügyelőjének szarkofágfelirata

Ltsz.: 2009.1.5.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Bécsi-Farkastorki út sarka

Év: 2003

Kutató: Dr. Németh Margit

Ásató régész: Dr. R. Facsády Annamária

Kor: római kor (Kr.u. 3. sz. első harmada)

Anyaga: mészkő

Méret: magasság: 82 cm, szélesség: 115 cm, hosszúság: 235 cm

Restaurátor: Ujvári Gábor

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

R. Facsády A., Temetőfeltárás a Bécsi úton (Excavation at a cemetery in Bécsi Road). Aquincumi füzetek 10 (2004) 21-29.

Tituli Aquincenses II: Tituli Sepulcrales et alii Budapestini reperti (Eds. P. Kovács – Á. Szabó). Budapest 2010, 560.

Mészkőből faragott szarkofág. A köemlék fedlapja hiányzik, a láda alsó része, és a feliratos mező felső része is két darabra tört. A láda előlapja kétoldalt sarokpillérszerűen kissé előreugrik, ezeket a felületeket azonban megmunkálatlanul hagyták. A mélyített *cymation* keretelésű feliratos mezőt két oldalán *nor-pannon* keretdísz fogja közre. A 7 soros felirat sorai balra rendezettek, betűit gondosan faragták, magasságuk 5,5-5 cm, a szavakat lefelé irányított háromszögletű pontok választják el egymástól.

A szarkofág felirata:

*Aurelio Aug(usti) liberto
Paoni praeposit(o) lectica-
rioru(m) Aurelia Eupraepia (!)
coniugi carissimo e(t) incon- (!)
5 arabili b[ene m]erenti et [...]
Paulinu(s) [li]bertu(s) patrono
bene me[re]nti f(aciendum) c(uraverunt)
?*

Aurelius Paonnak, császári libertusnak, a gyaloghintó-hordozók felügyelőjének, Aurelia Eupraepia (a feleség) a legdrágább és egyedülálló férjének, érdemei szerint és Aurelius Paulinus felszabadított rabszolga a patrónusnak érdemei szerint készítették (a szarkofágot).

„Gyalog sohasem járt, csak gyaloghintón”

Az aquincumi katonaváros nyugati temetőjében egy építkezést megelőző régészeti feltárás során 2003-ban több sír került elő, közöttük egy feliratos szarkofág. A meglehetősen töredékes állapotban fennmaradt köemléken igen jól olvasható a felirat, amely a szarkofágban eltemetett személy „önéletrajza”. A szöveg szerint a sírláda egy felszabadított császári rabszolgának, Aurelius Paonnak a földi maradványait rejtette. Az elhunyt mint az udvartartás (*familia Caesaris*) tagja, a császár gyaloghintó-hordozóinak felügyelője volt és épp utazás közben érthette a halál. Síremlékét is itt rendelte meg felesége, Aurelia Eupraepia és felszabadított rabszolgájuk, Aurelius Paulinus, akik a hosszú útra is elkísérték. Feltehetően a temetés gyors lebonyolítása és az olcsóbb megoldás érdekében egy előre elkészített szarkofágot választottak, amelyre csak a feliratot vésték rá, az előlap két oldalán a domborműnek szánt felületek megdolgoztatlanul maradtak. Az elhunyt életkorát a feliraton nem tüntették fel, de hivatali rangja alapján legalább 30-40 évesnek vélhetjük; neve alapján feltehetően a Balkán-félszigetről kerülhetett Rómába. Halála Aquincumban akkor következett be, amikor valamelyik császár keleti hadjárata során oda- vagy visszaútnban keresztülutazott az alsó-pannoniai fővároson. Noha halálának okáról a felirat semmilyen említést nem tesz, talán feltételezhető, hogy erre inkább egy hadjárat befejezését követően, visszaútnban került sor, amikor a háborúk során kimerült katonák és a császári kíséret tagjai könnyebben estek áldozatul különböző fertőzéseknek, járványos betegségeknek. A felirat különlegessége az aquincumi lelőhely, hiszen a császári gyaloghintó-hordozók feliratai túlnyomórészt Róma városából ismertek, bár egy carnuntumi (Austria, Bad Deutsch-Altenburg) feliraton is szerepel egy ilyen foglalkozású rabszolga, aki Domitianus császár (Kr. u. 81-96) kíséretében érkezett a városba.

A szarkofág típusa és díszítése, valamint a felirat jellegzetességei alapján az aquincumi köemlék egyértelműen a Severus korra datálható (Kr.u. 193-235).

Németh Margit

9. Sirkő

Ltsz.: 2008.2.13.

Lelőhely: Budapest. XXII. kerület, Nagytétény, M6 autópálya

Év: 2006

Kutató: Dr. Beszédes József

Ásató régész: Dr. Beszédes József

Kor: római kor (Kr.u. 1-2. század)

Anyaga: mészkő

Méreték: magasság: 53 cm (beillesztőcsap nélkül: 50 cm), szélesség: 25 cm, vastagság: 9,5 cm.; a képmező magassága: 28 cm, szélessége: 17,5 cm.

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Beszédes J. – Szilas G., Ős- és római kori lelőhelyek feltárása az M6 autópálya nyomvonalán 2006-ban (Excavation of prehistoric and Roman period sites along the route of the M6 highway in 2006). Aquincumi füzetek 13 (2007) 242-243., 11.kép

Felül háromszögben záródó, felirat nélküli figurális díszű sírkő, alján beillesztőcsappal. Az egyszerűen keretelt oromháromszögben fejével oldalra néző, kiterjesztett szárnyú madarat (sast) faragtak ki. Alatta, az egyszerű léckerettel határolt, állított téglalap alakú képmezőben kezeiben fegyvereket tartó, keresztbevetett lábakkal álló férfialakot ábrázoltak. A figura jobb kezében markolatgombos kardot, baljában lándzsát tart. Haja egyenesszálú, homlokba fésült, fülei nagyok, elállóak. Mindkét képmezőben foltokban fehér stukkóréteg mutatkozott, ezzel az alapozóréteggel volt eredetileg lekenve a teljes reliefhátér. Találáskor még sárga festés halvány nyomai voltak megfigyelhetők a figura bal felkarja és a test közötti felületen.

Római sírkő az árok mélyén

Amikor a „kedvenc leleteim” című kiállításához kapcsolódóan felkérést kaptam arra, hogy mint a múzeum egyik régésze válasszam ki én is kedvenc múzeumi tárgyat, nem kellett túl sokáig gondolkodjak.

Választásom egy mészkőből faragott, kisméretű, római kori sírkőre esett, amely 2006-ban került elő Nagytétényből, az M6-os autópálya építését megelőző feltárás során. A Kr.u. 1. század utolsó harmadára keltezhető sírkő szakmai szempontból is rendkívül érdekes, azonban nemcsak ezért emelném ki a több mint 10 éve Budapest területén folytatott feltárásaim leletanyaga közül. Amikor a tárgyalat kömemlékkel foglalkozom, akarva-akaratlanul is eszembe jutnak a nagytétényi ásatás megpróbáltatásai, azok a küzdelmes téli (január 2-án már terepen voltunk) és kora tavaszi ásatási napok, amikor félig elfagyott kézzel fóliákat és geotextíliákat takargattunk a lelőhelyen előkerült sírokra, hogy megóvjuk őket az éjszakai fagyoktól. De eszembe jutnak a feltárás során előkerült váratlan leletek is, amelyek kárpótolják a régészt a terepi megpróbáltatásokért.

Ilyen váratlan leletegyüttest tartalmazott a kora római (Kr.u. 1-2. századi) hamvasztásos temető egyik árokkal határolt sírkertje, amelynek területén egy kerámiaedényeket és bronz mellékleteket is tartalmazó hamvasztásos sírt találtunk, nem sokkal távolabb tőle pedig egy másik sírgödörben egy helyben leölt ló teljes csontvázát tártuk fel. Az igazi meglepetés azonban a sírkertet határoló árok kibontásakor ért bennünket, amikor négy, azonos méretű, kezdetlegesen faragott, figurális díszű sztélé és egy további, kisebb sírkő került elő az árok aljából bedöntött állapotban. Nem volt kérdéses, hogy a négy sztélé eredetileg a sírkert szélén, annak homlokzati oldalán állt, egymástól egyenlő távolságban, míg az ötödik, ugyancsak figurális ábrázolású sírkő pontos felállítási helye ugyan nem volt tisztázható, de minden bizonnyal ez is a sírkert tartozéka volt (talán a sírkert közepén lévő hamvasztásos sír mellett állhatott). A kömemlékeket a temető használata utáni időszakban, de még a római korban döntötték bele az árokba vandál kezek.

A sírkő, rajta keresztbevetett lábakkal kissé sután álló, kezeiben kardot és lándzsát tartó figura kelta kőfaragó munkája lehetett, miként a négy nagyobb méretű, lovat, pajzsot és szolgákat ábrázoló, kezdetlegesen kifaragott sztélé is. A leletegyüttes egészét vizsgálva joggal feltételezhető, hogy a sírkertben egy kelta származású, a római hadseregben lovas katonaként szolgáló férfit helyeztek örök nyugalomra.

Római kori sztélék, sírkövek ennyire komplex módon, eredeti felállítási környezetükből csak nagyon ritkán kerülnek elő. Az pedig egyelőre teljesen párhuzam nélküli, hogy egy sírkert homlokzati oldalát négy, tematikusan összefüggő sztélé díszítse.

Beszédes József

10. Anya és gyermek kettős sírja

Ltsz.: 2011.12.15-21. (GY/2904/1/37)

Lelőhely: Budapest XXIII. kerület, Soroksár, Akácós-dűlő

Év: 2009

Kutató: Tézer Zita

Ásató régész: Böröczky Blanka, Szigeti Judit

Kor: szkíta kor (Kr.e. 6-5. század)

Anyaga: embercsont, kerámia, kő, agyaggyöngy

Méret: 134×76 cm (a sír mérete)

Restaurátor: Vecsey Ádám

Fotó: Tóth Csilla

Bencze Z. – Böröczky B. – Szigeti J., Szkíta temető és népvándorlás kori telepnyomok az Mo körgyűrű Soroksár–Akácós-dűlői lelőhelyen (Scythian period cemetery and marks of a Migration period settlement on the körgyűrű Soroksár–Akácós-dűlő sites of the Mo motorway). Aquincumi füzetek 16 (2010) 165-167., 5-7. kép

Eredetileg nyugat-keleti tájolású kettős sír. Egy felnőtt nő és egy kisgyerek váza. A felnőtt felhúzott lábbal, békapózban fekszik, bokáit talán összekötötték, jobb karját az archoz visszahajlították, bal karjával a gyermeket öleli. A bal vállán szürke korongolt tál (1), belehelyezve a gyermek feje. A tálban a felnőtt koponyája mellett a sárga talajelszíneződés talán ételmaradvány lehetett. Jobb oldalán a máj helyének környékén nyílhegy (4) került elő. A gyermek jobbra fordított zsuporított pózban fekszik. A bal kulcscsontja környékén 3 db gyöngyszem volt (5). A tál mögött felhúzott fülű kisbögre (2). A tál alatt 20 cm-re csiszolókö (3). Melléklet:

1. Ltsz.: 2011.12.21. Sötétszürke színű, rossz megtartású, kézzel formált behúzott peremű tál.

2. Ltsz.: 2011.12.20. Világosszürke színű, felhúzott fülű, kónikus kisbögre.

3. Ltsz.: 2011.12.19. Lapos, lekerekített végű, háromszög alakú csiszolókö.

4. Ltsz.: 2011.12.15. Bronz, öntött, háromélű nyílhegy. SE 11 GY/2904/1/36

5. Ltsz.: 2011.12.16-18. Összesen 3 db gyöngyszem (2 db agyag, 1 db bronz). A két darab nagyobb méretű, natúr agyag színű, kerek, kissé lapított agyaggyöngy farkasfogakkal díszítve, egy darab hosszúkás, henger alakú bronzgyöngy

„Kegyelmezzetek fiamnak” Szkíta kori kettős temetkezés Soroksárról

*„Kegyelmezzetek fiamnak,
Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egy emberként öljétek.”*

Ómagyar Mária-siralom (Molnár Ferenc értelmezésében)

2009-ben az M0 Soroksár, Akácós-dűlő lelőhelyen szkíta kori temető egyik sírjának feltárásakor tártuk fel a régészek szeme elé egy 2500 éve történt gyilkosság nyomait. Vajon ki és miért tette? Mi volt az indítéka, hogy egy asszonyt megkötözték és nyíllal lőtték le, majd gyermekével együtt temették el? A gyermek is egy gyilkosság áldozata lehetett? Egy időpontban történt haláluk? Vajon az asszony védelmezte a gyermeket halála pillanatában? Ezer kérdést vet fel bennünk haláluk körülménye, de sajnos a válasz a feledés homályába merül.

Az antropológiai vizsgálatok kiderítették, hogy a nő felnőtt korú, a gyermek 6-8 éves lehetett. Feltételezzük, hogy családi kapcsolat volt közöttük, minden bizonnyal anya és gyermeke fekszik a dupla sírban. Szívszorító az a jelenet, ahogy az anya bal karjával öleli a gyermeket.

A nő valószínűleg erőszakos halált halt. Felhúzott lábbal, békapózba fektették, jobb karját az archoz visszahajlították, és mivel a régészek a két lábfejét egymáson keresztezve találták, arra utalhat, hogy bokáit összekötötték. A feltehetőleg halált okozó szkíta típusú bronz nyíl a máj környékét érte, sérüléseibe behalhatott.

A gyermek csontjait vizsgálva az antropológusok nem találtak olyan külsérelmi nyomokat, amelyek erőszakra vagy valamilyen betegségre utalnának. A két holttest viszont minden bizonnyal azonos időben került sírba.

Noha nem volt természetes haláluk, valaki mégis gondosan eltemette őket, s a halál utáni életben való hitéből fakadóan sírba helyezte számukra a túlvilági élelem tárolására szolgáló kis bögrét és tálát, használati eszközként a csiszolókövet, ékszerként az egykori nyakláncra fűzött gyöngyszemeket.

A földi maradványokat eredeti, *in situ* állapotukban, sértetlenül, egy fenyőfa deszkából ácsolt dobozban szállították a múzeumba további vizsgálatok céljából. Reméljük, hogy egy napon némi információval gazdagabbak lehetünk a haláluk vagy életük körülményeiről.

Tézer Zita

11. Napkorongokkal díszített urna

Ltsz: 2011.14.4695.

Lelőhely: Budapest XXI. kerület, Csepel–Szennyvíztelep

Év: 2004

Kutató: Lészko Ildikó

Ásató régész: Dr. Endrődi Anna, Horváth Attila

Kor: kora bronzkor (Harangedény–Csepel csoport, Kr.e. 2700/2600–2000/1900)

Anyaga: kerámia

Méret: magasság: 43,6 cm, peremátmérő: 26,5 cm, talpátmérő: 14 cm

Restaurátor: Lészko Ildikó

Fotó: Tóth Csilla

Irodalom:

Horváth M. A., XXI. Csepel, északnyugati szigetcsúcs, Nagydunasor. In: Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1984-2004 – Treasures under the city. Survey of the archaeological heritage of Budapest, 1984-2004 (Ed. P. Zsidi). Budapest 2005, 46.

Vörösbarna színű, kihajló peremű, hasas urna. A has alsó fele durvított, rücskös felületű, a hasélen ujjbenyomásos bordával. A szembenálló oldalon egy-egy szalagfűl van, a borda fölött 4 plasztikusan rátett kör dísz látható középen bütyökkel, amelyeket Nap szimbólumként értékelünk. Az edény felső része simított.

„Ragyogj fel, én napom...”

Nap szimbólum kora bronzkori urnán

A Csepel–Szennyvíztelepen 2004-ben folytatott megelőző feltárás során a kora bronzkori Harangedény–Csepel csoport (Kr.e. 2700/2600–2000/1900) hamvasztásos urnasírában került elő az a fedőtállal borított urna, amelynek oldalán 4 plasztikus dísz látható. A sírba helyezett mellékletek, harang alakú edények, kis bögrék és egy bepecsételt díszű, lábakon álló tál töredéke a Harangedény–Csepel csoport jellemző kerámiái. A körárkos bütyökkel, rátett plasztikus, vagy bekarcolt körrel-körökkel díszített kerámiák meglehetősen ritkák a kora bronzkorban. Ezeket a díszítéseket a Napot szimbolizáló – elvont és sematizált geometrikus – jelképek-jelképrendszerek közé soroljuk, amelyek megjelennek a kultúra Angliában feltárt aranykorongjain, csakúgy mint Dunakeszi–Székesdűlő, Szigetszentmiklós–Üdülősor Harangedény–Csepel csoport magyarországi lelőhelyein is.

A Csepel-szigeten feltárt ritka és különleges díszítésű sírkerámiák feltételezhetően az eltemetett egyén társadalomban betöltött szerepét is hangsúlyozták.

A hamvakat tartalmazó urna igen rossz, porózus állapotban került felszínre. A tárgy restaurálása szakmai kihívást jelentett, mivel állapotán sokféle károsodás volt megfigyelhető (kémiai elváltozások és készítés technikából eredő hiányosságok). A sírba helyezett urna az őskorban szokásos „hurkatechnikával”, kézzel készült. A tárgy rekonstrukcióját segítették többek között az ásatási helyszínen történt restaurátori megfigyelések és előmunkálatok. Az urna helyreállítása az analógiák figyelembevételével, számos kémiai, mechanikai beavatkozás után közel 3 hónapot vett igénybe. A restaurátor számára igazi élményt jelent, ha figyelemmel kísérheti egy ritka, közel 4000 éves tárgy újjászületését, lehetővé téve az egykori temetési szertartás rekonstruálását, bepillantást nyerve a kora bronzkor vallásos elképzeléseibe.

Lészko Ildikó – Endrődi Anna

12. Urna és tál

Ltsz.: GY/2925/5203/1 (urna); GY/2925/5203/2 (borítótál)
Lelőhely: Budapest III. kerület, Záhony u. 7. (Graphisoft – Dél)
Év: 2010
Kutató: Heincz Katalin
Ásató régész: Dr. Lassányi Gábor
Kor: kora bronzkor (Harangedény–Csepel csoport, Kr.e. 2700/2600–2000/1900)
Anyaga: kerámia
Méretek:
Urna: magasság: 26 cm; peremátmérő: 17,3 cm; talpátmérő: 8,3 cm;
Borítótál: magasság: 10 cm; peremátmérő: 23,3 cm; talpátmérő: 8 cm
Restaurátor: Heincz Katalin
Fotó: Tóth Csilla
Publikálatlan

Urna: Szürke színű, gömbölyű testű, egyenletes falvastagságú kerámia edény. Felső részén simára, de nem fényesre kavicsolt, alsó részén durvított felületű. Oldalán két kis szalagfüllel ellátott. Pereme kihajló.
Borítótál: Szürke színű tál, pereme alatt egy szalagfüllel. Belső oldala simított, kívül-belül hegyes eszköz segítségével benyomkodott, geometrikus mintákkal díszített. A mintákban mészbetét nyomai fedezhetők fel.

Agyagba égett mozdulatok

„Ha valamiben, amit az ember teremtett, a természetre ismerek, amelyet pedig az Isten teremtett, akkor azt jónak gondolom, helyénvalónak.”
(Esterházy Péter: Hrabal könyve)

A mai világ eldugott, távoli pontjain élő embercsoportokra gyakran használjuk a kifejezést: természeti nép. Ez annyit jelent, hogy kapcsolatukat megőrizték a természettel, vagyis az életet úgy élik, ahogyan azt a környezet meghatározza. Elfogadják, hogy ami születik meghal, ami létezik él, ami él, növekszik. Részei a természetnek, nem urai. Ilyen módon éltek az e tárgyakat is alkotó emberek több mint 4000 évvel ezelőtt, a korai bronzkorban. Mi már mások vagyunk, jelentősen megváltoztak szokásaink, nyelvünk, kultúránk. Ám ha egy ilyen tárggyal találkozunk, megérinthat minket a régi korok természetességének ma is élő üzenete.

Az általam választott urna és borítótál 2010 nyarán, az egykori Óbudai Gázgyár déli részén végzett ásatáson került elő egy, a Harangedény–Csepel csoporthoz köthető hamvasztásos sírból (Kr.e. 2700/2600–2000/1900). A kora bronzkori települések lakói a hamvakat tartalmazó nagyobb edényt borítótállal fedték le, mellé kisebb kerámiatárgyakat is helyeztek. A sírokba rakott edények nagy része nem különbözött a telepeken talált, vagyis a háztartásokban használt kerámiáktól. Mikor e tárgyak töredékei az ásatásról a restaurátor műhelybe kerültek, nagy halom, földes-vízköves cserépdarabként borították be az asztalt. Aztán a kíméletes tisztítás után, összeragasztva és a hiányokat kiegészítve a töredékek formát nyertek. A folyamat során minden apró felület ismerőssé vált, megismertem az edény jellegzetességeit, a készítés során használt eszközök nyomait, minden egyes ujjlenyomatot. Kirajzolódott az a mozdulat, amikor a bronzkori kerámiaműves ujjával végigsimította a nedves agyagot. Ez az edény felületén örökre nyomot hagyó gesztus az, ami magával ragadott. Megkapó az a természetesség, ahogyan az őskori fazekasok kerámiatárgyaikat készítették, végtelen könnyedséggel kezelték az agyagot, tettek eleget az esztétikum és a funkció kívánalmainak. Ez a tárgyegyüttes se több, se kevesebb, mint aminek lennie kell. Ahogyan a természetben minden. Ettől szép.

Heincz Katalin

13. Horpasztott falú pohár (Dellenbecher)

Ltsz.: 2006.22.3-13., 25., 27-30.
Lelőhely: Budapest III. kerület,
Vörösvári út 103-105.
Év: 2006
Kutató: Káposztás Gyöngyike
Ásató régész: Budai Balogh Tibor
Kor: római kor
Anyaga: kerámia
Méretek: 11,2×14 cm
Restaurátor: Káposztás Gyöngyike
Fotó: Komjáthy Péter
Irodalom: Budai Balogh T.: Kutatások
az aquincumi katonaváros
északnyugati zónájában (Investigations
in the northwestern zone of the
Aquincum Military Town). Aquincumi
füzetek 14 (2008) 57-63.

Túlégetés során deformálódott, kékesszürke színű, horpasztott falú pohár (*Dellenbecher*) tölcselesen kiképzett nyakkal.

Leletgyár

Közhelyszerű, de feltétlen helytálló megállapítás, hogy ami az egyik ember számára közönséges szemét, a másinak komoly érték. A kijelentés a régészeti feltárásokra vonatkoztatva hangsúlyos érvennyel bír: egy feltöltött kút, hulladékos vagy pócegödör tudományos szempontból valódi aranybányának bizonyulhat. Az egykori aquincumi katonaváros északnyugati peremterületén, a mai Vörösvári út Bécsi úti betorkollása közelében üzemelő fazekasműhely tulajdonosának is komoly bosszúságot okozhatott minden sikertelen edényégetési kísérlet, amely a bevételkiesés mellett még többletmunkát is rótt a személyzetre, hiszen az értékesítésre alkalmatlan selejtkerámia elhelyezéséről is külön gondoskodni kellett. A Vörösvári út menti műhely dolgozói e célra kézenfekvő megoldást választottak: a kemence közelében mély gödröt ástak az értéktelen edényroncsok számára. A gödröt jórészt kitöltő, horpasztott falú poharak és fazekak mellett tálak, tányérok és korsók maradványai is megőrződtek az utókor számára. Az objektum mérete és a beledobált háztartási hulladék viszonylag nagy mennyisége együttesen arra utal, hogy a gödör huzamosabb ideig állt nyitva, és több balul sikerült égetés deformálódott edénytermését fogadta magába.

A pontosan leírható régészeti kontextus lehetőséget biztosít az időrendiség vizsgálatára, valamint arra, hogy adott időszakon belül – esetünkben a Kr.u. 3. század első felében – a háztartások mely edénytipusokat használták egyidejűleg. A rendelkezésre álló nagy mennyiség az egyes formák önálló kutatását is lehetővé teszi. Ugyanakkor, a deformálódott edények bizarr alakzatai és egybeforrt csoportozatai a modern művészetek figyelemfelkeltésének eredményeként bizonyos értékelhető esztétikumot is nyújtanak.

Nagy élmény volt számomra teljesen új, meglepő jelenségekkel szembesülni a hulladékos veremből kiszabadított edénycsoport töredékeinek mechanikus tisztítása, válogatása és ragasztása során. Ha nem tudnánk, hogy átalakulásuk a puha agyagból pusztán a véletlen műve, azt is mondhatnánk: „ez már művészet!” Kedvenc leletgyüttesem kiválasztásának okai ily módon összegezhetőek.

Káposztás Gyöngyike - Budai Balogh Tibor

14. Balsamarium

Ltsz.: 94.6.3767. = R 2031

Lelőhely: Budapest. II. kerület, Bécsi út 25. – Lajos u. 24. - Sajka u. 4.

Év: 1993

Kutató: Dr. R. Facsády Annamária

Ásató régész: Dr. R. Facsády Annamária

Kor: római kor (Kr.u. 2. század)

Anyaga: bronz (ezüst nyomokkal)

Méret: magassága az akasztóval: 12,6 cm, átmérő: 7,5×4,8 cm

Restaurátor: Buzás Zsuzsa, Vecsey Ádám

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

R. Facsády A., Antropomorf bronz „balsamarium” Aquincumból. Budapest Régiségei 2012 (megjelenés alatt)

Bronz balsamarium, zöld patina nyomokkal, részben kiegészített, restaurált. Fiatal férfit ábrázoló büszt. Arca kerek, orra kicsi, egyenes, szeme ezüstberakásos, egyik pupillája hiányzik. Száján aranyozás nyoma. Haja negroid jellegű, közepén elválasztva, hátul nyakát fedi. Nyakában jól kidolgozott, vékony láncszemekből álló nyaklánccon bulla lóg. *Nebrist* visel, amely a bal vállát fedi, rajta kerek fibula látható. A *nebris* rojtjai mellkasán és hátán is jól kidolgozottak. Felső karjai váll alatt nincsenek megformázva. A fejtetőn kerek lyuk van, amelyet zsanérral záródó kerek bronz lap fed. Mellette két, 6 mm-es, kerek átmetszetű, vastag huzalból ovális formára hajlított akasztó van, a jobb oldali eredeti. A testet fedő, alsó ovális bronzlemez sérült, hiányos.

Szoboredény vagy edényszobor?

1993-ban, a Sajka utca Bécsi út és Lajos utca közötti szakaszán fekvő saroktelek feltárásának megkezdésekor – korábbi kutatások híján – még igen kevés adatunk volt az aquincumi katonaváros nyugati temetőjének déli szakaszáról. Az ásatás során azonban szinte mindegyik sír szolgált a régész szívének kedves „meglepetéssel”. A 15. sorszámot kapott sír feltárásánál előkerülésekor látszott, hogy máglyán elhamvasztott – a későbbi vizsgálat szerint valószínűleg férfi – nyughelye volt. A sír kibontása során a „szokásos”, eredetileg itallal töltött edények és egy kisméretű ruhakapcsoló tű mellett kis „bronzszobor” bukkant elő. A szobrocska arccal a föld felé fordulva feküdt, a talaj nedvessége miatt nem meglepő módon erősen korrodált, igen nehezen felismerhető állapotban. A körülötte heverő maradványok alapján valószínű, hogy ládikában helyezték az elhunyt hamvai mellé.

Bronzszobor előkerülése ritka esemény. Az értékes alapanyagot gyakran felhasználták egyéb célra. De a restaurátor munkája nyomán a bronz „szobor” felismerhetővé vált, s az is kiderült, hogy valójában emberi büszt formájú edényke került elő. Fejének tetején a kerek lappal elzárt kis nyílás és a fogantyú utal az edény funkciójára: ún. *balsamarium* lehetett, vagyis minden bizonnyal fürdőzéshez, testápoláshoz használt kenőcsöt, illatos olajat (*unguentumot*) tarthattak benne! Ritkaságára jellemző, hogy a Római Birodalom területéről mintegy 330 darab fej- vagy büsztedény ismert. Ezeket a Mediterráneum északkeleti vidékén, Dalmatiában és főként a *limes* menti provinciákban használták, elsősorban a Kr.u. 1-2. században. Bár több típusuk különíthető el – általában néger, *satyr*, ifjú ábrázolásai –, mindegyik egyedi gyártmány, egyedi vonásokkal.

A mi példányunk göndör hajú, kerekded arcú, ábrándos tekintetű ifjú arcmása, akinek nyakában kis bulla lóg, ruházata rojtos állatbőr, az ún. *nebris*. Szeme ezüstözött, száján aranyozás maradványa látható. A kora római időszakban készült edényke a 2. század végén – 3. század elején kerülhetett az elhunyt kedves, személyes tárgyaként a sírba.

R. Facsády Annamária

15. Üveg pohár töredéke

Ltsz.: 93.12.2816.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Szentendrei út 139.

Aquincum polgárváros, XXVI. épület

Év: 1993

Kutató: Csontos Katalin

Ásató régész: Dr. Máriy Erzsébet

Kor: római kor (Kr.u. 1. század vége – 2. század eleje)

Anyaga: üveg

Méret: peremátmérő: 11,2 cm, hossza: 6,8 cm, szélessége: 8,5 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Harang formájú pohár, rombusz alakú, becsiszolt, hálós díszítéssel.

Borban az igazság, avagy egy hálós díszű üveg pohár története

Az üveg felfedezéséről idősebb Plinius *A természet históriája* című, majd 2000 évvel ezelőtt írt munkájából szerezhetünk tudomást.

A történet szerint egy föníciai gálya nátront (szódát) szállított, azonban a hajó viharba került és szerencsésen kikötött a szíriai partoknál. Itt a hajósok a nátrondarabokból és a parti homokból tűzhelyet raktak. Másnap reggel, amikor a tűzhely maradványait szétkotorták, csillogó, drágakőre emlékeztető olvadékdarabokat pillantottak meg. Hazatérve ezt a műveletet a nátronnal és a homokkal már tudatosan ismételték meg. Így fedezték fel az üveget....

Természetesen, "ez így, ebben a formában nem igaz"!

Az üveget már jóval korábban, a bronzkorban is ismerték, mint a kerámiakészítés melléktermékét.

Az üvegfűvást valóban a szíriai üvegyártó mesterek fedezték fel, id. Plinius története is nagy valószínűséggel a maguk által készített üvegedények reklámja volt a szakirodalom szerint.

A vitrinben látható üveg pohár egy majd húsz évvel ezelőtti ásatás során került elő a polgárváros északi részén. Az ásatást Máriy Erzsébet vezette, feldolgozását Láng Orsolya végezte el.

A poharat üvegfűvásos eljárással készítették, majd viszonylag vastag falába vésték bele a méhejszerű díszítést. Ezek a poharak csak nagyon jó minőségű üvegből készülhettek. Üveg poharunk érdekessége az, hogy minden bizonnyal Szíriában gyártották és itáliai kereskedők révén kerülhetett Aquincum ma XXVI. számmal jelölt épületének szemégtöredébe, mielőtt kiszolgált volna az 1. század végén itt élt tulajdonosát.

Hasonló, harang alakú, hálódíszes (facettált) poharakat Pannonia más lelőhelyeiről is ismerünk. Brigetio (Szőny) területén két töredék került elő, Inotán egy halomsírból, illetve Poetovióban (Ptuj) egy sírból ismerünk ilyen darabot. Gyártási és használati idejük a Kr.u. 1. század végére – 2. század elejére tehető. Ebben az időszakban csak a módosabbak juthattak jó minőségű üvegedényhez, a szegényebbek jobbra csak az üveg- és bronzedények kerámiamásolatait használták. Jó példa erre a tablón látható kerámiapohár, amely a mi üveg poharunk egyszerűbb változata.

Így nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy a pohár tulajdonosai az aquincumi korai település módosabb rétegéhez tartozhattak, más provinciából ideköltözött kereskedőcsalád, esetleg letelepült *veteranusok* voltak. Estéknént ebből a pohárból iszogathatták a helyi, de nagyobb valószínűséggel a birodalom más provinciáiból származó borokat... Az ital az üveg díszítésén át szépen csillogott a nap lenyugvó fényében az esti borozgatás alatt ... "*Propinare*" („Igyál!"), ahogy egy Kr.u. 2. századi, szintén Aquincumban előkerült pohár felirata mondja...

Csontos Katalin

16. Amphora

Ltsz.: 2005.40.490.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Aranyhegyi árok, 58. sír

Év: 2005

Kutató: Hárshegyi Piroska

Ásató régész: Dr. Lassányi Gábor

Kor: római kor (Kr.u. 2. század)

Anyaga: kerámia

Méret: 57×29 cm, peremátmérő: 12 cm; fűlmetszet: 3,5×1,7 cm

Restaurátor: Gábler Szilvia, Heincz Katalin, Lészko Ildikó, Ujvári Gábor

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Hárshegyi P., „Amphore Crétoise 3” az aquincumi polgárváros nyugati temetőjéből. Budapest Régiségei 2012 (megjelenés alatt)

AC3 típusú *amphora*, kiegészített.

„Borban a vigasz” Borszállító edény Kréta szigetéről

Egy Pannoniában eddig ismeretlen *amphora* forma látott napvilágot az aquincumi polgárváros nyugati, ún. Aranyhegyi-patak menti temetőjében. A 9. szondában feltárt 58. sír egy nagyméretű, szórthamvas temetkezésnek bizonyult, amely fölött egy vöröses, kerámiatörmelékkel jelenség látszódott. A sírból – a hamvasztások temetkezéseknél jellemző módon – eredetileg étel- és italáldozatot tartalmazó kerámiaedények, valamint Hadrianus császár (Kr.u. 117-138) bronz érme került elő.

A sír fölött a temetést követően egy megemlékező szertartást tarthattak, amelynek során különleges krétai nemes fehérbort (*passum*, *creticum vinum*) ittak a résztvevők. Erre utalnak a leletek: a sok, különböző pohártöredék és egy apróra összetört, de tökéletesen összeállítható, kétfülű borszállító edény, egy *amphora*.

Meglepetésként ért minket, amikor az Aquincumi Múzeum restaurátorainak munkája során az addig sáros-koszos törmelékből egy egész *amphorát* lehetett összeállítani. Egyrészt ritkán találunk, vagy tudunk összeállítani egész szállítóedényeket Aquincumban, vagy akár Pannonia tartomány más lelőhelyein. Másrészt ugyan nem ismeretlenek a temetést követő halotti bankettekhez kapcsolható leletek, de nagyon kevés alkalommal kerül elő ilyen sok ember megjelenésére utaló, nagy edény.

A régészeti irodalomban „Amphore Crétoise 3”-ként nevezett edénytípust Kréta szigetén készítették a Kr.u. 1. század elejétől a 3. század közepéig működő fazekas műhelyekben. A különböző piaci igények miatt ugyanezt a formájú edényt kétféle úrtartalmú kivitelben is gyártották. A kiállításon bemutatott darab a nagyobb, 22-25 l úrtartalmú változathoz tartozik.

Ez a fajta edény és a benne szállított nemes bor rendkívül ritka régészeti lelet a Római Birodalom Krétán kívüli területein. Ezért sejtjük, hogy aquincumi megjelenése inkább valamilyen családi-személyes rendelésnek köszönhető, és nem a katonaság részére nagy tételben szállított borként érkezett. Ilyenképpen arra is következtethetünk, hogy az elhunyt családja, a megemlékező bankettet szervező társaság nagyobb vagyonnal rendelkezett, mert egy ilyen különleges, ritka és jó minőségű bort ajánlottak fel a halott emlékére és túlvilági boldogulására.

Hárshegyi Piroska

17. Alabastron

Ltsz.: 50555

Lelőhely: Budapest III. kerület, Gázgyár

Aquincum, Gázgyári fazekastelep

Év: 1907-1913 között

Kutató: Sréter Kinga

Ásató régész: Dr. Kuzsinszky Bálint

Kor: római kor

Anyaga: kalcit (kristályos mészkő)

Méret: magasság: 19,5 cm; peremátmérő: 6 cm; talpátmérő: kb. 6,2 cm

(nagy része kiegészített); hasátmérő: 9,7 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Kuzsinszky B. A gázgyári fazekastelep Aquincumban. Budapest Régiségei 11 (1932) 379.

Sárgásbarna színű, hengeres testű, alul kihasasodó *alabastron*. Esztergált, pereme tányérszerűen lecsiszolt, alja enyhén gömbölyded. Oldalán a kőzetre jellemző gyűrűszerű mintázat látható. Anyaga kristályos mészkő.

Palackba zárt történelem

2011-ben, leltározás közben az aquincumi polgárváros területéről származó kerámianyagban különös edény töredékeire bukkantam. A fényesre csiszolt tál perem- és aljtöredékei hidegek, egészen sötét olajzöldek és a szokásosnál keményebbek voltak. Lenyűgözött a felület gyönyörű színe, a gondos polírozás, és a technológiai tudás, amellyel készülhetett. Tudjuk azt, hogy a rómaiak számára a különböző tulajdonságú kőzetek milyen fontossággal bírtak. Nemcsak épületek alapanyagául szolgáltak, de díszburkolatokat is készítettek belőlük, felhasználva a természet alkotta gyönyörű mintázatokat is. Ismerték, és névvel illették a mai ember számára is értéket képviselő kristályokat, amelyekből ékszereket, vésett köveket készítettek. Különleges tulajdonságokkal ruházták fel és gyakran amulettként viselték őket. Érdekelni kezdett a kőedények története. Milyen kőzetfajtákat alkalmaztak erre a célra? Honnan ered a készítéstechnika és milyen körülmények között használták őket? A válaszok keresése közben egyre inkább kirajzolódott egy nagyon jellegzetes, ám a római provinciákban nem túl gyakori edénycsoport, az *alabastron* képe, amelyből néhány darab az Aquincumi Múzeumban is megtalálható.

Az *alabastron* szó (amelyből a magyar „alabástrom” származik) azonban nem a kőzet nevét jelöli. Etimológiája nem határozható meg pontosan, de feltehetően ezt a jellegzetes palackformát nevezték így az ókorban. A formát nagyon sokáig a készítés technológiája, az esztergálás határozta meg, és mivel bizonyos területeken nagyon hasonló kivitelben, nagy mennyiségben készítették (pl. Egyiptomban a középbirodalom idején), az alapanyagul szolgáló kristályos mészkőre ragadt az elnevezés. Az edény felületén megjelenő jellegzetes gyűrűket különböző ásványok okozzák.

A kőedénykészítés gyökerei egészen a neolitikumig nyúlnak vissza. Hagyománya a Közel-Kelet egyes részein, főként Egyiptomban és Mezopotámiában alakult ki, de a gyártás a római korban sem maradt abba.

Az itt kiállított, gázgyári fazekastelepen előkerült darab származási helye nem határozható meg pontosan. Habár a leghíresebb gyártóközpontok Egyiptomban voltak, az alapanyag más területeken is előfordult, így Itáliában is, a gyártási technológiák pedig gyorsan elterjedhettek.

Mivel hittek abban, hogy az *alabastron* tartósít, a kőből faragott palackokban különböző esszenciákat, olajokat, parfümöt vagy kenőcsöt tároltak, amelyeket testápolásra, kozmetikai alapanyagként használtak fel, de szívesen használták őket a vallási kultuszok során és a halotti szertartásokban egyaránt. A római korban az *alabastron*ban tartott illatszerek serkentőleg hatottak a mindennapi élet tevékenységeire, ezért nagyon gyakran kerültek elő települések ásatásai során, mint az általunk kiállított darab is.

Az Aquincumi Múzeumban őrzött *alabastron* Kuzsinszky Bálint ásatásán került elő 1907-1913 között, a gázgyári fazekastelep feltárása során. Formailag azokhoz a hellenisztikus kor óta gyártott palackokhoz köthető, amelyek karcsú testtel, tányérszerűen kiszélesedő peremmel készültek. A talpfelület töredékessége miatt csak sejthető, hogy alja inkább gömbölyded lehetett, mint a hozzá hasonló, római kori daraboké. Feltehetően külön tartószerkezetben, vagy kőből faragott különálló talpakon helyezték el. Különlegességét az adja, hogy bár a római korban a középső császárkorig gyártották az *alabastront*, a provinciákban már ritkán fordulnak elő, helyüket a hasonló formában készült, de sokkal olcsóbb üvegből és kerámiából készült edények foglalták el.

Sréter Kinga

18. Hasított szárú bordából készült hegyes eszköz

Azonosító szám: 1622

Lelőhely: Budapest III. kerület,

Királyok útja 291.

Év: 2009

Kutató: Dr. Alice Choyke

Ásató régész: Szilas Gábor

Kor: késő bronzkor első fele,

Kr.e. 1400-1000

Anyaga: marha borda

Méret: súly: 38,4 g; hosszúság:

20,2 cm; legnagyobb szélesség: 2,6

cm; legnagyobb vastagság: 1,4 cm;

hegy 1.: 37,0 mm; hegy 2.: 0,2 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Marha bordából (*Bos taurus* L. 1758) készült eszköz, amelynek *distalis* végét széthasították és mindkét oldalát fém eszközzel kihegyezték. Az eszközt valószínűleg bőrön használták, mivel két hegyes végén a csont magas fényűre csiszolódott.

A csonteszközök titkos élete Változó világ egy egyszerű bordából készült eszköz tükrében

Az első választott leletem egy hasított szárú bordából készült eszköz, amely a Budapest III., Királyok útján került elő egy késő bronzkori telepről 2007-ben. Mivel a tárgyat valószínűleg nem használták, esetleg félkész, és mivel tapasztalataim szerint ez egy igen ritka forma, kiemelkedik azon több ezer magyarországi lelőhelyű, bronzkori csonteszköz közül, amelyeket eddig vizsgáltam. A bronzkor korábbi évszázadaiban a csonteszközöket kőszerszámokkal készítették. A Kr.e. 1400-1000-ra keltezhető darabok és az elmúlt évezredek alatt a Kárpát-medencében készült csonteszközök között csak nagyon kevés különbség van. A szokásos technikák a vágás, a pattintott kőeszközzel történő kaparás és a formára koptatás kőszőrűkövel. Csak az agancs vágásához és durva megmunkálásához használták a korszakban hétköznapivá váló bronz fejszéket. Úgy tűnik, akkoriban csak nagyon kevés „szakemberféle” jutott hozzá a bronz vésőkhöz és késekhez, hogy gyönyörű agancstárgyakat készítsen, a legtöbbben még mindig kővel munkálták meg a csontot, az agancsot és az agyarakat. És ekkor jött a változás: egyszeriben bárkinek lehetett fémből készült szerszáma. A változás a társadalom átszerveződését is maga után vonta és jelentősen kiszélesítette az egyes régiók közötti kereskedelmi és egyéb kapcsolatokat is. Hogy láthatjuk ezeket a nagy változásokat egy egyszerű, hétköznapi házi marha bordájából készült eszköz segítségével? A szabályos és szép megmunkálásnyomok arra utalnak, hogy a tárgy egy hétköznapi ember háztartásában készült, bronz kés segítségével – olyasvalamivel tehát, amellyel néhány évszázaddal korábban még nem rendelkeztek.

Alice Choyke

19. Agancskalapács

Azonosító szám: –

Lelőhely: Budapest III. kerület,
Szentendrei út, Auchan (ma Szentendrei
út 115.)

Év: 2003

Kutató: Dr. Alice Choyke

Ásató régész: Dr. Lassányi Gábor

Kor: római kor

Anyaga: agancs

Méreték: súly: 845,2 g; hosszúság: 45 cm;

rózsa átmérő: 6,4 cm; szemág

fennmaradó rész: 6,9 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Gímszarvas (*Cervus elaphus* L. 1758) agancsrózsájából és -rúdjából készült eszköz. A korona alatt eltört. A jégágot levágták, a rózsa mögötti szemágot megcsonkították és könnyebb kalapácsként használták. A rózsán és a szemág végén ütésnyomok látszanak, a fogórésznél erősen kifényesedett.

Identitástudat: kinek a kalapácsa?

A második tárgy még hétköznapiabb, amely az aquincumi polgárvárostól délre, egy szemétdöbörből került elő néhány évvel ezelőtt és a Kr.u. 2-3. századra keltezhető. Ami különlegessé teszi ezt a tárgyat, az a formája és az anyaga. Gímszarvas elhullajtott agancsából készült és valamiféle kalapácsként használták. A gímszarvas agancsrózsájának és magának az agancsnak kalapácsként való használata már az őskorban ismert volt a Kárpát-medencében. Mindezek ellenére ezen római lelőhelyű tárgy "kilóg" a sorból. A rómaiak nem kedvelték különösképpen az agancsot mint nyersanyagot, a bennszülött kelták viszont igen. Használták ezt az anyagot a rómaiak által szintén meghódított germán népcsoportok is. Annak ellenére, hogy az agancs igen kiváló alapanyag volt alakíthatósága és ütésállósága miatt (gondoljunk csak az agancsaikkal egymás ellen küzdő szarvasokra), a rómaiak nem vették át a birodalom azon részeiben sem, ahol nem volt őshonos a gímszarvas, noha importja egyszerű lett volna. Itt, a sok kifinomult, standardizált római csont-, később pedig csont- és agancseszköz között van tehát egy tárgy, amely ugyan az aquincumi polgárváros közeli műhelyében készülhetett, mégis nagyon régimódi és nagyon "nem római". A kalapácson látható nyomok hosszú használati időre utalnak. Arra gondolhatunk tehát, hogy egy kelta, vagy más idegen, pl. germán származású mester, aki nem fém- vagy fabunkót használt, inkább egy hagyományos, ősei által használt eszközt választott munkájához.

Alice Choyke

20. Jávorszarvas orsócsont

Azonosító szám: 5086

Lelőhely: Budapest XI. kerület, Október 23. u. – Kőrösy J. u. – Váli u. – Bercsényi u. által határolt terület (Budai Skála)

Év: 2007

Kutató: Biller Anna Zsófia

Ásató régész: Dr. Beszédes József, Dr. Horváth László András, Szilas Gábor

Kor: római kor (Kr.u. 1. század vége – 2. század első fele)

Méret: 26,4×7,9×4,6 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Jávorszarvas (*Alces alces*, Linné 1758) *radius* (orsócsont) jó megtartású, megmunkálatlan, *proximalis* töredéke az *ulna* (singcsont) rácsontosodott maradványával.

A gyanver nyomában Magyarországon

A gyanver a jávorszarvas (*Alces alces*, Linné 1758) középkorban – szakácskönyvekben – használt elnevezése.

Budapest XI. kerületében, a volt Budai Skálától északkeletre fekvő autóparkoló területén 2007-ben folyt az Allee bevásárlóközpont építését megelőző régészeti feltárás. Az ásatást Beszédes József, Horváth László és Szilas Gábor régész (BTM) vezette. A 4410 m²-es kiterjedésű ásatási területen majdnem 400 objektumból 7 korszak (neolitikum, rézkor, bronzkor, vaskor, császárkor, török kor és újkor) és azok alkorszakainak állatcsont maradványai kerültek elő, összesen 11873 maradvány. A csontanyag gödrökből, házakból, árkokból, kemencékből, cölöplyukakból, cölöpgödrökből, gödörkomplexumokból, kutakból, sírokból, utakról származott, megtartása és töredezettsége változó volt. A lelőhely nagyon szerencsés abból a szempontból, hogy az őskortól az újkorig több korszak anyaga fordult elő benne, így egy szűkebb területen belül volt megfigyelhető az egyes korszakok állattartási szokásainak változása.

A jávorszarvas *radius* (az alkar orsócsontja) egy kora császárkori (Kr.u. 1. század második fele – 2. század eleje) gödrökből származott, amely egyik kedvenc leletemmé a különleges és ritka volta miatt vált. Ez a kora császárkori jávorszarvas maradvány vélhetően az első hazai, római kori előfordulása régészeti leletanyagban a fajnak. A lelőhely császárkori anyagában a háziállatok között a szarvasmarha volt a leggyakoribb faj, ezen kívül kiskérődző, sertés, ló és kutya csontok is előkerültek. A vad fajok közül gímszarvas csonttöredékek kerültek elő a legnagyobb számban, majd vaddisznó, őz, őstulok, mezei nyúl, farkas, borz és néhány kisemlős. Előkerült még néhány háziszárnyas, hal és puhatestű maradványa is. Ebben a fajösszetételben igen izgalmas lelet a jávorszarvas, mivel a pleisztocéntől kezdve egészen napjainkig előfordul a Kárpát-medencében, ám csak időszakosan: ismereteink szerint a középső rézkorban, majd a 16. és a 18. században.

A jávorszarvas a folyó menti lápos, mocsaras, sűrű aljnövényzetű erdős területeket kedveli. A középhegységeken is előfordul, de a meredek hegyoldalakat elkerüli. A jégkorszakot követően az Alpokig egészen gyakornak számított, később inkább magányos egyedek kóboroltak Kelet- és Közép-Európában. Elterjedési területe napjainkban Észak-Amerika, Szipéria, Mandzsúria és Mongólia, Európán belül pedig Skandináviától Lengyelorszáig, illetve Szlovákiáig tart. A legnagyobb méretű ma élő szarvasféle (a bika marmagassága 2 m fölött van, teljes testhossza meghaladja a 2,5 m-t, súlya a 450 kg-t). A nőstény valamivel kisebb és nem visel agancsot. Időnként csordákban, de általában magányosan járja útját. A jávorszarvasok nem territoriálisak, így vándorlásaik alkalmával több területre eljuthattak. Egy ilyen „elkóborolt”, esetleg a korabeli település nem római, hanem kelta lakói által vadászott példány maradványa lehetett az itt előkerült csont is. Azonban az is lehetséges, hogy egy császárkori vadspark állatállományának tagja volt.

A *Cervoidea Superfamilia*, amelybe a mai szarvasfélék is tartoznak, az oligocénben jelent meg Euráziában és Észak-Amerikában és különösen a pleisztocénben vált jelentőssé. A főcsaládba négy alcsalád sorolható: a *Moschidae*, a *Palaeomerycidae*, a *Hoplitomerycidae* és a *Cervidae*. Ezek közül a *Moschidae* alcsalád (egyetlen, Himalája környékén élő fajjal) és a *Cervidae* alcsalád képviselteti ma is magát, a többi alcsalád napjainkra kihalt. A szarvasfélék vagy szarvasok (*Cervidae*) a párosujjú patások (*Artiodactyla*) rendjébe tartozó család. Négy alcsalád (*Hydropotinae*, *Muntiacinae*, *Capreolinae*, *Cervinae*), 19 nem, 54 faj tartozik a családba.

Biller Anna Zsófia

21. Lasanum – római kori éjjeliedény

Ltsz.: 65517

Lelőhely: Budapest III. kerület, Kiscelli utca 10. (római kori városi fogadó?)

Év: 1953

Kutató: Vámos Péter

Ásató régész: Dr. Póczy Klára

Kor: római kor

Anyaga: kerámia

Méret: peremátmérő: 24 cm (külső), 18 cm (belső),

talpátmérő: 11 cm, magasság: 22 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Széles, ívelten kihajló peremmel ellátott edény. A teste a viszonylag széles talpa felé fokozatosan szűkül össze. Anyaga sárgásbarna, jól iszapolt.

Amikor a szükség diktál Egy római kori éjjeliedény

„Vel si quid plus venit, omnia foras parata sunt: aqua, lasani et cetera minutalia”

„Ha pedig sógorostól jön, odakinn minden készen áll: víz, éjjeli és a többi apróság”

Petronius: Trimalchio lakomája (Horváth István Károly fordítása)

A kedves Látogatóban joggal merülhet fel a kérdés: mi lehet olyan érdekes egy agyagbiliben? Nos, természetesen nem magáról a biliről van szó, hanem arról az újkeletű felismerésről, hogy ez az edényforma ténylegesen milyen funkciót töltött be.

A dolog talán érthetőbbé válik, ha a problémát a római kori tárgyi kultúra tanulmányozási mechanizmusán keresztül vizsgáljuk. Ennek során sok esetben kiemelt szerepe van a kerámiaedények vizsgálatának, ami nem véletlen, hiszen a különböző fazekastermékek formai kialakítását és ezek alakulását mindig az adott *időszak* és *hely* tradíciói diktálták. A régészek ezáltal egy bizonyos lelőhelyen előkerült edénytöredékek vizsgálatával nemcsak azok időrendjére, hanem sokszor a kulturális vagy kereskedelmi kapcsolataikra is fényt deríthetnek. Az eddig előkerült különböző edények formai kialakításairól és ezek esetleges időbeli változatairól viszonylag sokat tudunk, ez azonban sokszor csupán csak egy *tipológiai-kronológiai* tudás, a *pontos funkciójukról* már sokkal kevesebb információnk van. Sok esetben kénytelenek vagyunk beérni az általánosabb 'tároló', 'főző'- vagy 'étkezédedény' kategóriába való besorolással annak ellenére, hogy tudjuk, sokkal változatosabb és speciálisabb módon is használhatták őket. Ehhez azonban már némi többletinformációra is szükség van. Esetleg valamilyen korabeli leírás vagy ábrázolás alapján azonosíthatjuk, illetve magán a tárgyon lévő árulkodó jelzés (például belepecsételt vagy karcolt felirat) lehet segítségünkre. Szerencsés esetben a benne lévő megmaradt szerves vagy szervetlen maradvány utalhat még a funkcióra.

Aki iszik és eszik, az egy idő után kényeszt érez, hogy könnyítsen magán és felkeresse azt a helyiséget, ahová a „király is gyalog jár”. Talán nem szükségeltetik túlzott fantázia és átlagon felüli beleélő képesség annak a végiggondolására, hogy nem lehetett ez másképp a római korban sem. A szennyvízhálózatra is rákötött magán- és nyilvános vécéktől a gödörbe pottyantós árnyékszékeken át a különböző típusú fém- és kerámiabilikig, sokféle lehetőség nyílt a kis- és nagydolgot elvégzésére (és akkor a magukon ott könnyítőkről, ahol épp a szükség rájuk tört, még nem is beszéltünk, pedig ezek csoportja is igen népes lehetett – legalábbis a korabeli, különböző tiltó rendelkezések ezt sugallják).

A felsorolt lehetőségek eloszlása azonban más volt, mint manapság. Jóllehet ténylegesen ismerünk magánházakban kialakított vécéket (a *latrina* kifejezést eredetileg ezekre használták), ezeket azonban csak a tágas, sokhelyiségű, módosabbak által lakott házakban alkalmazták. A területenként is eltérő különbségeket jól mutatja, hogy míg például Pompeiiben szinte majdnem mindegyik lakóházból ismerünk *latrinát*, addig itt Aquincumban még egyetlenegyben sem sikerült ennek meglétét kimutatni. Városi környezetben tehát kétféle „legális” módja volt a kis- és nagydolgot elvégzésének: a mindenki által használható nyilvános vécék (*foricae*) és a hordozható éjjeliedények. Ez utóbbiak változatos fajtáiról és elnevezéseiről (*matella*, *scaphium*, *lasanum*, *trulla*, vagy nemes egyszerűséggel csak *vas urinae*), valamint a megszokott, illetve a megszokottól eltérő használatáról számos antik auktor – némelykor tréfás anekdoták keretében – ismertet minket.

Arra a vitathatatlan tényre tehát, hogy az egykori Római Birodalom területén használt háztartási edények között az éjjeliedénynek is komoly szerepe volt, és esetenként fel is bukkan a feltárt leletek között, a francia és olasz kutatások már korábban felhívták a figyelmet, más területeken azonban, így nálunk is, fehér folt maradt. Ezt a hiányosságot a téma kissé tabu jellege is fenntarthatta, hiszen sokszor pirulva elfordulunk vagy jobb esetben nevetgélve elvicceljük, amikor a különböző intimitásokkal (szexualitás, ürítkezés) kapcsolatos téma felmerül, holott az ókorban ezekhez a dolgokhoz sokkal nyitottabban

viszonyultak. Ez a szemérmesség sokszor a kutatók gondolkodását és az egyes kutatási témák iránti érdeklődést is befolyásolta, illetve befolyásolja ma is.

Az itt bemutatott jellegzetes és gyakran felbukkanó kerámiatípust korábban fazékként, mézesbödönként vagy kisebb hombárként azonosították (jól példázza a helyzetet, hogy itt a múzeumban, a szomszédos Látványraktár 6. szekrényének alsó polcán látható éjjeliedényt 2008-ban még mi is tárolóedényként állítottuk ki). Annak a felismerése, hogy mégsem az, aminek gondoltuk, az az ugyancsak még Pannoniában található carnuntumi (ma az ausztriai Bad Deutsch Altenburg és Petronell községek területe) kutatásoknak köszönhető, ahol az osztrák kollégák a 2000-es évek elején nagyszámú éjjeliedény töredéket tártak fel. Ezek közül némelyikben még az edényfalra ráakódott húgysav-maradványokat is sikerült kimutatniuk. A carnuntumi példányok publikálása után szembesültünk azzal, hogy Aquincumban is tekintélyes mennyiségű éjjeliedény található a leletanyagban. A más területekről származó példányokkal összevetve megállapítható, hogy egy olyan célszerű kialakításról van szó, amelyet nemcsak az egykorú Duna-vidéki lelőhelyeken, hanem Hispaniában, Itáliában, Krétán és Kis-Ázsiában is nagyjából azonos méretben és formában állítottak elő. Az itt kiállított példány a már fentebb említett bilifajták közül nagy valószínűséggel egy *lasanum* lehet. Minden *lasanum* – érthető módon – stabil, széles talpon állt. További jellemzői az enyhén kónikus test, a 30 cm körüli, guggoláshoz kialakított magasság és a széles, szintén 30 cm körüli átmérőjű lapos vagy tölcsészerűen kihajló, némelykor oválisra kialakított perem. A mérete és az űrtartalma (kb. 3-3,5 liter) alapján feltehetően több ember, egy család vagy háztartás tagjai használhatták.

Az éjjeliedény leletek szinte kizárólag városias jellegű településekről és villákból származnak, a legtöbbször szennyvízcsatornák, latrinák, kutak és ciszternák betöltéséből származnak. A mi példányunk 1953-ban Póczy Klára ásatásán került elő a III. kerületi Kiscelli utca 10. szám alatti telek feltárásakor. A terület a római korban az egykori *legiótábor* körül kialakult településhez, az ún. katonavároshoz (*canabae*) tartozott. A bili az itt feltárt, többször átépített díszes lakóház leletei közül került ki.

Vámos Péter

22. Agyag fúvóka

Ltsz.: 2011.15.12257.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Csúcshegy–Harsánylejtő

Év: 2006

Kutató: Szilas Gábor

Ásató régész: Szilas Gábor, Havas Zoltán, Dr. M. Virág Zsuzsanna

Kor: vaskor első fele (Kr.e. 7. század)

Anyaga: kerámia

Méret: hosszúság: 9 cm, szélesség: 3,6, ill. 4,7 cm, vastagság: 1-1,5 cm

Fotó: Tóth Csilla

Publikálatlan

Töredék. Vörösesbarna, fekete foltos, fényezett felületű, ívelt vonalú, töredékes vége felé megvastagodó, átfúrt agyagtárgy. A fúvóka gerincén, kétoldalt, és az ép, elkeskenyedő végén ujjbenyomkodásos bordával díszített.

„Szél nem lenne, tűz nem égne”

2006-ban a Budapest, III. Csúcshegy–Harsánylejtőn feltárt, vaskor első feléből (Kr.e. 7. század) származó település egyik hulladékgödöréből egy kisméretű, agyagból égetett, átfúrt, díszített tárgy került napvilágra.

A régész számára különösen izgalmas, amikor az ásatásokon nagy mennyiségben előkerülő edénytöredékeken, állatsont maradványokon, agyagtapasztás darabokon kívül olyan egyedi, fejlődésre okot adó tárgy kerül elő, amelynek szerepét, funkcióját – töredékessége miatt – csak társtudományok (néprajz, kulturális antropológia) eredményeinek ismeretében rekonstruálva tudja megállapítani.

A szóban forgó tárgy vörös-fekete foltos felülete égetéses tevékenységgel összefüggő használatot sejtetett, párhuzamai alapján egy, a fémolvasztáshoz használt fújtató tartozékának határozhatjuk meg. Ezt az ún. fúvókát a bronz eszközök gyártásának folyamatában – a bányászást, előkészítést követően – a gödörben vagy kemencében történő kohósítás és a bronzöntés során használták. Ennek során, mind a fémnek ércből való kinyeréséhez, mind az öntést megelőző újraolvasztáshoz állandó magas hőmérséklet szükséges, amelyet eleinte szájjal fújt, egyszerű üreges botszerű tárggyal, később állati bőrből készült fújtatóval biztosítottak. A szerkezet (fújtató) tehát alapvetően szerves anyagból készült, azaz semmilyen régészeti nyoma nem marad, kivéve az égéstérrel való érintkezés helyén hozzá rögzített, néhány centiméter hosszú, hőálló, agyag fúvókát.

Az agyagtárgyat ujjbenyomkodásos bordadíszítéssel is ellátták, amely arra utal, hogy a vaskori ember nem csupán az ércek bányászatát, hanem az ezt követő fémöntést is mágikus cselekménynek tekintette.

A Harsánylejtőn előkerült tárgy ismeretében azt is biztosan kijelenthetjük, hogy a vaskori falusias településen biztosan folyt bronzműves tevékenység. E tény annál is inkább fontos, mert a korszak leglátványosabb leletei korábban a tehetősebb réteg által is lakott hatalmas földvárakból és a hozzájuk köthető kő- és faszervezetű halomsírokból voltak ismertek. A „pórnép”, annak életmódja, hitvilága sokáig rejtve volt a kutatók szeme előtt.

Szilas Gábor

23. Karcolt díszű tálka

Ltsz.: 2010.4.9366.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Nánási út 73-75. (korábban 69.)

Év: 2008

Kutató: Gábler Szilvia

Ásató régész: Dr. M. Virág Zsuzsanna

Kor: középső neolitikum (Dunántúli

Vonaldíszes Kerámia kultúrája, ún.

Zseliz időszak, Kr.e. 5200-5000 körül)

Anyaga: kerámia

Méreték: peremátmérő: 8,6 cm;

talpátmérő: 3 cm; magasság: 4,5 cm

Restaurátor: Gábler Szilvia

Fotó: Tóth Csilla

Publikálatlan

Gondosan iszapolt, homokkal

soványított agyagból készült, barnásokker színű, fordított csonka kúp alakú tálka. Felületén polírozás nyoma fedezhető fel.

Kívül átmetszésekkel díszített párhuzamos bekarcolt vonaldísz fut körbe. Az edényke belsejét négy mezőre osztott, hasonló módon kialakított mintával díszítették.

„Töredékből egészet...”

Az általam kedvenc tárgyként választott kisméretű tálka a középső neolitikumból, a Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrája ún. Zseliz időszakából származik, és Kr.e. 5200-5000 körül készülhetett.

2008-ban került elő a Budapest III. ker., Nánási út 69. sz. alatti ásatásból, amelyet M. Virág Zsuzsanna vezetett. Elmondása szerint ebből a korból a települések hulladékai közül viszonylag kevés olyan kerámiatöredék kerül elő, ami az edény profilját mutatva kiegészíthető, rekonstruálható.

Az elmúlt évek során hasonló mintázatú festett neolitik töredékeket már tisztítottam, de akkor azok nem egy edényből származtak, egy-két összetartozó, összeragasztható darabon kívül nem volt kiegészíthető edényrészlet. Ezért volt nagy öröm ennek a tálkának a kiegészíthetősége. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy tisztított, ragasztott edényrészletet kaptam, amely kiadta az edényke körvonalát, s így a forma rekonstruálható volt. Feladatomban a kiegészítés elkészítése és a minta rekonstruálása volt.

A neolitikum a legkorábbi időszak, amikor már agyagedényeket készítettek, mindezt igen magas színvonalon, ráadásul a fém és a korong ismerete nélkül. Jól iszapolt, finom agyagot használtak, amelyet homokkal, szerves anyagokkal soványítottak a jobb formálhatóság érdekében, így felrakásos technikával igen vékony falú edényeket is tudtak készíteni. Az edények felületét elsímították, és sokszor polírozták. A művelethez kő-, fa-, csont- és kagyló eszközöket használhattak. Esetünkben az eredmény ez az elegáns, fényes felületű edényke lett, kívül-belül bekarcolt mintázattal.

A kiegészítés a töredékek ívét követve, negatív segítségével színezett gipszből készült. A díszítést az eredeti vonalak folytatásaként a régésszel egyeztetve, analógiák alapján kiserkesztve készítettem el. Azt a lenyűgözően biztos tudást, vonalvezetést kellett a gipsz kiegészítésen reprodukálnom, amit az akkori ember a "börkemény" agyagon könnyedén meghúzott.

Kedvenc leletemként azért választottam, mert nagyon tetszik, hogy ez az apró edény – feltehetőleg díszedényke – egyszerű vonalvezetése és formája miatt tökéletes, megjelenésében pompás. Apró mérete ellenére az akkori tudás nagyságát, nagyszerűségét hirdeti.

Gábler Szilvia – M. Virág Zsuzsanna

24. Téglá

Ltsz.: 2007.11.11.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Bécsi út 271.

Év: 2007

Kutató: Budai Balogh Tibor

Ásató régész: Budai Balogh Tibor

Kor: római kor

Anyaga: kerámia

Méreték: 37×47,5×6,5 cm (tégla),
11×3,7 cm (bélyeg), 23,5×9,5 cm
(graffito)

Restaurátor: Káposztás Gyöngyike

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Budai Balogh T., Beszámoló a katonaváros nyugati temetőjében végzett kutatásokról (Report on the investigation conducted in the western cemetery of the Military Town).

Aquincumi füzetek 14 (2008) 45-46., 2. kép

Budai Balogh T.: ROMA. Egy késő római téglagraffito értelmezési lehetőségei. Ókor 10/2 (2011) 64-69.

Tituli Aquincenses III: Tituli Instrumenti domestici (Eds. P. Kovács – Á. Szabó). Budapest 2011, 1348.

Ép tetőfedő téglá (tegula), amelynek vörössárga színű felületét több hosszanti mélyedés barázdálja. A felület középső harmadát még az égetést megelőzően bevált ROMA olvasatú graffito foglalja el. A „R” betű caudáját és az „O” első felét a legio II Adiutrix téglabélyegzőjének benyomásával semmisítették meg.

A játszó ember hagyatéka

Óbuda területe a Krisztus születése utáni 1. évszázad derekától az 5. század elejéig a Római Birodalomhoz tartozott. Ennek ellenére az aquincumi településkomplexumból származó feliratos emlékeken Roma nevének említésével alig lehet találkozni. A hét domb városának nevét, bizonyos éremkóiratokat és a katonai diplomák egyik állandóan visszatérő fordulatát leszámítva – „leírva és ellenőrizve azon bronztábla alapján, amely Rómában, az isteni Augustus temploma mögötti falon függ...” –, mindössze L. Cassius Marcellinus helytartó Urbs Roma tiszteletére állított oltárköve, egy szarkofágfeliraton említett városi előkelőség *sacerdos Urbis Romae* címe és egy, a helytartói palotából származó téglatöredék őrizte meg. Utóbbin a ROMA TIBI SVB[ito motibus] IT A[[mor]] tükörmondat kezdete a rejtélyes tartalmú ROTAS | OPERA | TENET | AREPO | SATOR mágikus négyzettel együtt szerepel. A felsorolást egy, a katonaváros nyugati temetőjéből 2007-ben előkerült téglagraffito zárja. A sírhant lefedésére szolgáló 4. századi *tegula* teljesen ép, felületébe a kurzív betűs ROMA feliratot még a kiégetés előtt vágta be a szerző. A graffito első két betűjét részlegesen megsemmisítette az aquincumi helyőrségi csapat, a legio II Adiutrix bélyegzője.

A ROMA felirat többféle értelmezésre is lehetőséget kínál, a helyes megoldáshoz azonban csak a helytartói palotából származó, szójátékokkal teleírt téglatöredék visz közelebb. A ROMA név annak köszönhetően, hogy visszafelé olvasva is értelmes szót ad ki, részét képezi a latin nyelv tükörmondat gyártásra alkalmas szókészletének. A ROMA szó magában állva, az AMOR ('szerelem') anagrammájaként is ad játékokra lehetőséget, azonban még hatásosabbak a ROMA AMOR, a ROMA SVMMVS AMOR ('Roma a legnagyobb szerelem') palindromák, vagy az ezeknél is bonyolultabb tükörmondatok (*versus reccurrens*), mint például a ROMA TIBI SVBITO MOTIBVS IBIT AMOR ('Roma, hirtelen fog rád találni a szerelem').

A téglába vágott ROMA név valószínűleg nem közvetlen utalás a birodalmi központra, hanem inkább anagrammaként vagy egy rövidebb tükörmondat (ROMA AMOR) kezdőszavaként kerülhetett a téglára. A bélyegző kezelője talán éppen a kibontakozó félben lévő játéknak vetett véget.

Budai Balogh Tibor

25. Terrakotta ló szobroccka

Ltsz.: 2006.23.18111.

Lelőhely: Budapest XI. kerület, Hunyadi J. út 16.

Év: 2006

Kutató: Varga Nikoletta

Ásató régész: Dr. Beszédes József

Kor: római kor

Anyaga: kerámia

Méreték: 5,45×4,5×0,7 cm; magasság: 5,8 cm; fark: 4,5×1,25×1,1×0,75 cm; lábak: 4,1×3,2×1,1 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Csillámmal és apró mézszemcsével soványított, világosvörös-sárga foltosra égett agyagú, megkopott vörös festésű terrakotta ló szobroccka hátsó felének töredéke. Hátán a nyereg (*sella*) alá helyezett félkörívvel tagolt szegélydíszes nyeregtakaró (*ephippium*), valamint a farhám (*capistrum*) részlete látható.

Kilóg a lóláb... – avagy hogyan került a lovacska a kútba?

Mi jellemzi az ideális lovat?

"... kicsi fej, magas nyak, a dús sörény a jobb oldalra hulljon, a szügyet kiszélesedő izmok fedjék, a far legyen kerek és húsos."
(Publius Vergilius Maro, Georgica III. 79-83.)

A szobroccka 2006-ban Albertfalván, az egykori *auxiliaris vicus* északi területén feltárt tizenöt kút egyikéből került elő.

A két részből összeállított terrakotta (égett agyag) ló szobor hasa belül üreges, az égetés során távozó levegő részére biztosított apró szellőzérés a lovacska hátsó felén, közel anatómiai magasságban jól kivehető. A negatív mintából formázott elemek összeillesztési vonalát a külső oldalon a nyeregtakaró kialakítása finoman elfedi, a belső oldalon viszont jól látszik a felület egyenetlen eldolgozása. Az ágyék vonalában, mára már kissé megkopva, de még kivehető, hogy a felszerszámozott állat csődör.

A lovacskáról készült rekonstrukciós rajz egy felszerszámozott, lovas nélküli mént ábrázol. Az, hogy vajon ült-e rajta lovas, vagy gyerekjátékként funkcionált – a lábai át voltak-e fúrva apró kerek felrögzítéséhez – sajnos a darab töredezettsége miatt nem állapítható meg biztosan.

Vajon mikor és hogyan került a szobroccka a kútba? Véletlenül esett bele – mint sorstársai közül a vízfordáskor eltört fülű korszok – vagy szándékosan dobták bele? Esetleg félbetörve az utcán hevert és valaki egyszerűen csak belevetette a kútba? Már sosem fogjuk megtudni.

A római korban a lovak tisztelete elsősorban a hadsereg részét képező lovas egységek (*alae*), a császári lovas testőrség (*equites singulares augusti*) tagjai, valamint a kereskedelemben/fuvarozásban résztvevő egyének között volt elterjedt.

A római kori terrakotta ló szobrok kialakítása igen változatos: egyes esetekben pőrén, szerszám nélkül, máskor csak felkantározva, esetenként felnyergelve, valamint együttesen: felnyergelve és felkantározva is ábrázolják őket. A nyeregben ülő alak lehet harcos, jellegzetes kapucnis köpenyben ülő utazó vagy maga Epona istennő. A kelta kultuszkörhöz tartozó, a rómaiak által átvett Epona kultusz emlékei Pannonia területén szép számmal megfigyelhetők. Az istennőt tartották a lovak, szamarak, öszvérek, fuvarosok/hajcsárok és lovászok védelmezőjének. Faragott vagy festett képét az istállóban, csűrökben helyezték el, ital- és disznóáldozattal tisztelték. Az istennőt gyakran egy mén és egy kanca társaságában lovon ülve, vagy mellettük, közöttük állva ábrázolták. A mitológia szerint egy Fulvius Setullus nevezetű (a női nemet előnyben nem részesítő) ember szerelembe esett egy isteni kancával és az ő egyesülésükből született szépséges leányt nevezték Eponának.

Azt, hogy ez a kútba esett terrakotta lovacska egy kisfiú játéka, esetleg egy, az *auxiliaris* táborban állomásozó katona, vagy egy átutazó kereskedő talizmánja volt-e, azt az Önök fantáziájára bízom.

Varga Nikoletta

26. Játékkorongok

Ltsz.: 98.42.30-37.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Szentendrei út 139.

Aquincum polgárváros, ún. Basilica (Interstudex)

Év: 1972

Kutató: Nagy Alexandra

Ásató régész: Dr. Póczy Klára

Kor: római kor (Kr.u. 2-3. sz.)

Anyaga: 98.42.30-31, 36.: kő; 98.42.32-33.: üveg;

98.42.34, 35, 37.: csont

Méretük: átmérő: 98.42.30.: 2,4 cm; 98.42.31.: 2 cm;

98.42.32.: 2,3 cm; 98.42.33.: 2 cm; 98.42.34.: 2,6 cm;

98.42.35.: 2,6 cm; 98.42.36.: 2,6 cm; 98.42.37.: 1,8 cm

Restaurátor: Lészko Ildikó

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

8 darab játékkorong ugyanazon objektumból (3. terem

déli része, égett réteg): 1 db zöld üveggorong (98.42.32.); 1 db vörösesbarna üveggorong (98.42.33.); 1 db fehér, szélén kiegészített körgorong (98.42.30.); 1 db fehér, két darabból összeragasztott körgorong (98.42.31.); 1 db sárgásbarna körgorong (98.42.36.); 1 db sima felületű, szélén kiegészített csont korong (98.42.34.); 1 db sima felületű, közepén megfűrt csont korong (98.42.35.); 1 db szélén fogazott, közepén megfűrt csontkorong (98.42.37.)

Ezek csak kövek?

„Venari, lavari, ludere, ridere, hoc est vivere” („Vadászni, fürdőzni, játszani, nevetni, ez az élet”) – írja a versike egy római kori játéktáblán. Szerencse-, ügyességi és stratégiai játékokat mindig is szerettek játszani az emberek, s a mai malomhoz vagy a mobiltelefonokon is megtalálható *backgammon*hoz hasonló táblajátékok meglétére már igen korai leletek utalnak: képi és írásos forrásokból, valamint az előkerült készletekből tudjuk, hogy az ókori Mezopotámia és Egyiptom területén is népszerű időtöltésnek számítottak. Ugyanez vonatkozik a kockázásra is, s a játékszenvedély a görögöket, sőt a római császárokat sem kerülte el – Claudius császár még a kocsijában is szeretett kockázni.

„Szenvedélyesen kockázott: a kockajáték művészetéről még könyvet is írt; utazás közben is játszott; a kocsija belsejébe úgy erősítették oda a táblát, hogy a dobások a jármű rázódása miatt semmiképpen fel ne boruljanak.” (Suetonius, Claudius 33, ford. Kis Ferencné)

Hérodotosz szerint sok játékot a lüdek találtak fel (éhség ellen), kivéve a *petteia* nevű táblajátékot, amelyet később Gorgiasz Palamedésznek, a trójai háború egyik hőséneke tulajdonított, a fő szabályokat pedig Pollux leírásából ismerjük.

„A lüdek élete hasonlít a hellénekére, kivéve azt, hogy a leányok rinyónak állnak. Tudomásom szerint a lüdek használtak elsőként vert ezüst- és aranypénzt, és ők voltak az első kereskedők is. Maguk a lüdek azt állítják, hogy a mostanában náluk és a helléneknél ismert játékokat is ők találták ki. Azt beszélik, hogy ezek a játékok abból a korból erednek, amikor Türszénitát betelepítették, és erről a hagyomány a következőket mondja. Atüsznak, Manész fiának uralkodása idején roppant éhínség pusztított egész Lüdiában. A lüdek egy ideig türelemmel viselték az ínséget, s különböző módon igyekeztek enyhülést találni. Ekkor találtak fel a csontkockát, a labdát és még sok egyéb játékot, kivéve a damajátékot, mert ennek feltalálását nem tulajdonítják maguknak. Mindezt az éhség ellen találták ki: egy napot játékkal töltöttek, hogy ne gondoljanak az evésre, másnap ettek. Így éltek tizennyolc esztendőig.” (Hérodotosz, A görög-perzsa háború I, 94, ford. Muraközi Gy.)

„A sok kővel játszott játék a téglajáték, ahol a vonalak között területeket állapítanak meg. A téglalapokat városnak nevezik, az egyes kőveket meg kutyának. Miután a kővek a terület szerint két részre oszlottak, a játék menete az, hogy két azonos színű kő körülfogjon egy más színűt, és így azt elvegye.” (Pollux, Névmagyarozatok IX, 97-98., ford. Ritoók Zs.)

A kiállításban látható korongok az aquincumi polgárváros I. épületéből (ún. *basilicájából*) származnak, játéktérként pedig egy Déloszon előkerült, kőbe karcolt, négyzetácsos tábla fotója szolgál. A dobókockák és a korongok készülhettek fából, fémből, kőből, kerámiából, üvegből, csontból, de akár „előkelőbb” anyagokból is, ahogyan Trimalchiónál, az úgazdag felszabadított rabszolgánál:

„Egy szolgálóiú jött utána terebinthus-fából készült ostáblával és kristálykockákkal, én pedig megjegyeztem magamnak a legeslegelőkelőbb dolgot mindazok közt, amiket csak láttam. A fehér és fekete játékkövecskék helyett ugyanis arany és ezüst denariusok álltak a játékmезőn.” (Petronius, Satyricon XXXIII, ford. Horváth I. K.)

Játékkorongok gyakran városok *forum*ának körzetében, fürdőben, illetve sírokban bukkannak fel. A Stanwayben (Nagy Britannia) előkerült orvos sírjába egy egész készletet eltemettek, méghozzá a 13-13 darab üveggorongot játék közbeni pozícióban elhelyezve.

A római kor egyik legkedveltebb, tizenkét pont nevű játékát (*ludus duodecim scriptorum*) a mai *backgammon*hoz hasonlóan játszották egy 3×12 mezőből álló táblán 12-12 (vagy akár 15-15) bábuval és két kockával. Ezzel szemben a déloszi tábla például a zsoldosok játékára (*ludus latruncularum*) alkalmas, amelynek több változatát is ismerjük, a cél viszont ugyanaz: az ellenfél bábuit kiütni.

Akinek pedig túl megerőltető lenne a stratégiai játék, a rómaiak szintén adtak tanácsot, amelyet játéktáblán is hirdettek: „*Levate dalocu, ludere nescis, idiota, recede*” – „Állj fel a helyedről, játszani nem tudsz, ostoba, távozz!”

Nagy Alexandra

27. Római kori kocsi alkatrészei

Ltsz.: 2003.6.12118.1-21.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Bécsi út 96/b

Év: 2003

Kutató: Anderkó Krisztián, Ujvári Gábor

Ásató régész: Dr. R. Facsády Annamária

Kor: római kor

Restaurátor: Ujvári Gábor

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

R. Facsády A., Temetőfeltárás a Bécsi úton Excavation at a cemetery in Bécsi Road). Aquincumi füzetek 10 (2004) 21-29.

R. Facsády A., III. Bécsi út 96/b. In: Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1984-2004 – Treasures under the city. Survey of the archaeological heritage of Budapest, 1984-2004 (Ed. P. Zsidi). Budapest 2005, 124-125.

1-2.) Gyepplótartó (2 db)

Ltsz.: 2003.6.12118.6-7.

Hatlapú egyenes hüvely hagyma alakú fejjel. Egyik oldalán kampóval a gyepplő rögzítésére.

Anyaga: bronz

Méret: 8×5,4×2,9 cm

3.) Utazóláda kulcsa (1 db)

Ltsz.: 2003.6.12118.1.

Utazóláda kulcsa vas tollal, öntött bronz nyéllal. A figurális kiképzésű nyél zsákmányállatra rontó hím oroszlánt ábrázol. A tokozat domborított ezüst szalaggal díszített.

Anyaga: bronz

Méret: 15,3×5,5×3,3 cm

4-5.) Figurális lőcsfej (2 db)

Ltsz.: 2003.6.12118.2-3.

Kocsiszekrény felfüggesztésére szolgáló villa. Öntött bronz, párdúc (v. nőstény oroszlán) és csikó (v. szamár, esetleg antilop) kettősének ábrázolásával.

Azonos öntőmintából származó sorozatgyártmányok.

Anyaga: bronz

Méret: 10,8×9,3×4,8 cm

6.) Tausírozott díszvasalás

Ltsz.: 2003.6.12118.17.

Levél v. pajzs alakú kovácsolt vas lemez, valószínűleg teljes felületén cizellált és réz berakással díszített volt.

Anyaga: vas és réz

Méretek: 27×11,6 cm

7-10.) Gerendavég (2 db) és dízgomb (2 db)

Ltsz.: 2003.6.12118.8-11.

Dobozszerűen kiképzett öntött bronz díszítmény a kocsikeret vízszintes gerendájának hátsó végéről. Tetejére süvegforma bronz gomb volt erősítve, vas szegecseléssel.

Anyaga: bronz

Méretek: doboz: 10,4×6,5×4,5 cm; gomb: magassága: 6,8 cm, átmérője: 4,8 cm

11-12.) Bronz függő (2 db)

Ltsz.: 2003.6.12118.4-5.

Levél alakú áttört dísz.

Anyaga: vas és réz

Méretek: 9×6 cm

13-14.) Bronz díszveret (2 db)

Ltsz.: 2003.6.12118.18-19.

Korong alakú díszítmény szerkesztett geometrikus vagy erősen stilizált ornamentális mintával.

Anyaga: bronz

Méret: átmérő: 9,5 cm

15-16.) Üvegberakással díszített bronzkorong (2 db)

Ltsz.: 2003.6.12118.20-21.

Rekeszes bronzkorongba illesztett, *millefiori* technikával készített üvegberakás.

Anyaga: üveg és bronz

Méret: átmérő: 4 cm

17-21.) Egy kerékagy összes fém alkatrésze

17. tárgy

Ltsz.: 2003.6.12118.12.

A fa kerékagy külső felébe épített belső vas csapágy-gyűrű és külső bronz persely, valamint a vas tengelycsap és a bronzlemezdel borított tengelycsap-vasalás összekorrodált egysége.

Anyaga: vas és bronz

Méret: befoglaló méret: 16,5×18,2 cm; átmérő: 13,3 cm

18. tárgy

Ltsz.: 2003.6.12118.13.

Az összekorrodált belső oldali vas- és bronzpersely.

Anyaga: vas és bronz

Méret: szélesség: 6,8 cm; külső átmérő 13,3 cm; belső átmérő 9,2 cm

19-20. tárgy

Ltsz.: 2003.6.12118.14-15.

Tengelybe ágyazott vas betétek

Anyaga: vas

Méret: 2003.6.12118.14: 41×3×4,5 cm; 2003.6.12118.15: 10×2,5×4 cm

21. tárgy

Ltsz.: 2003.6.12118.16.

A tengelytő védelmére szolgáló ütközőgyűrű (félgyűrű) levél alakú szárnnyal.

Anyaga: bronz

Méret: 17×14×12 cm

Kocsival a túlvilágra...

2003-ban, Budapest III. kerületében az Óbudai Műszaki Főiskola új létesítményének felépítését régészeti ásatás előzte meg. A megközelítőleg 3500m²-es területen egy 235 sírból álló római kori temetőparcella részlete került napvilágra. A feltárt leletanyag segítségével megállapítható volt, hogy a temetőt a Kr.u. 2. századtól egészen a 4. századig folyamatosan használták, és szervesen illeszkedik az aquincumi katonaváros Bécsi út mentén húzódó, nagy kiterjedésű sírmezőjéhez. Amiben viszont eltért – nemcsak Aquincum, de más római városok temetőjétől –, az a 162. számú sírban talált kiemelkedő jelentőségű leletgyűjtemény. Az ásatási terület egy pontján, mélyítés közben először lócsontvázak, majd közvetlenül mellettük nagyobb mennyiségű bronz-, vas- és elszenesedett famaradványok kerültek elő. A bontás során nyilvánvalóvá vált, hogy a 162. számú sír egy lovakkal együtt elföldelt római kocsi maradványait rejt.

Róma a birodalom hatékony fenntartásának érdekében megközelítőleg 80-100 ezer km hosszúságú úthálózatot épített ki. A távolságok megtételének egyik legkényelmesebb módja a kocsi használata volt, amelyből számtalan típus állt rendelkezésre. A különböző teher- és személyszállító kocsik kialakításában a rómaiak átvették és technikailag továbbfejlesztették az etruszkok és kelták által is használt járműveket.

A feltárt szerkezeti elemek alapján megállapítható, hogy nem egy teher-, hanem egy személyszállító kocsi maradványai kerültek elő. Ebből a típusból két nagyobb csoport különböztethető meg: a két- és a négykerekű változat. Mivel az ásatáson három kerék (a negyedik feltehetőleg nem került a sírba) alkatrészeit sikerült azonosítani, kijelenthető, hogy itt egy négykerekű kocsifajta került a sírba. Ezek közül a legelterjedtebbek a *carruca* és a *reda* (vagy *raeda*), illetve különféle variánsaik voltak. A két típus néhány részletől eltekintve meglehetősen hasonlított egymásra. A *carucca* díszesebb, magasabb felépítésű és kezdetben, mint valamiféle státuszszimbólumot, csak állami tisztviselők használhatták. Mikor szélesebb felhasználói körben is elterjedt, akkor a császárok a kocsi díszítettségének mértékét igyekeztek korlátozni. Magánszemélyek legfeljebb bronzveretekkel díszíthették és csak a 3. század végén, Aurelianus császár adott engedélyt arra, hogy ezüst díszekkel lássák el. Ennél a típusnál a hajtó egy megemelt bakon foglalt helyet, amely mögé – az utas számára – egy magasított, kényelmes kialakítású ülés került. A *reda* egy mindennapi, egyszerűbb megjelenésű utazókocsi volt, amelyen a kocsison kívül – a *caruccával* ellentétben – akár 4-6 személy is utazhatott egymásnak háttal vagy szemben

ülve. Mindkét típuson helyet kaphatott még egy nagyobb méretű utazóláda is a személyes holmik számára. Az, hogy a két variáció közül melyik került a Bécsi úti temető sírjába, sajnos a kocsialkatrészek állapota és hiányossága miatt nem állapítható meg pontosan.

Persze a legfontosabb kérdés: hogy került egy római utazókocsi egy temetőbe?

A mai Dunántúl északi, északkeleti részén a római korban a kelta *eraviscus* törzs élt, akik harc nélkül kerültek a rómaiak fennhatósága alá a Kr.u. 1. század végén. A hódítás után viszonylag gyorsan beilleszkedtek a birodalomba, de egy részük – elsősorban az előkelők – ragaszkodott népük hagyományaihoz, közöttük a túlvilághitük egyes elemeihez. A kelták a túlvilágot egy távoli helyen képzelték el, ahová csak hosszú úton lehetett eljutni, amit viszont kényelmesebb volt kocsival megtenni. Ezt az utazást számos sírkövön is megörökítették, az elhunytat kocsin ülve, szolgálóival körülveve mutatták be. Az igazán tehetősek azonban nem elégedtek meg az ábrázolással, hanem sírba helyezték magát az utazókocsit a felszerszámozott lovakkal és egyéb, a túlvilágon nélkülözhetetlen tárgyakkal együtt. Pannoniából eddig körülbelül 30 kocsi vagy annak részei kerültek elő, közöttük szerencsére olyanok is, amelyek segítségével többé-kevésbé megrajzolható egy-egy ilyen jármű képe.

Az adatok alapján a Bécsi úti kocsis temetkezésre valamikor a Kr.u. 2. század folyamán kerülhetett sor. A lelet azért is kiemelkedő jelentőségű, mert az ilyen jellegű sírok inkább magányosan vagy kisebb települések, villák közelében fordulnak elő, városi környezetből viszont most először. A kocsi szétszerelve, alkatrészeire bontva, nem hiánytalanul került a körülbelül 3,6×3,6 méteres sírgödörbe a helyszínen letaglózott lovakkal (3,5 és 18 éves kancával) együtt. A faszervezetek elszenesedése és egyes fémdarabok megégése arra utal, hogy a sírba került kocsit még fel is gyújthatták a temetési szertartás során. Ugyanakkor az égésnyomokból arra is következtetni lehet, hogy ezt a tüzet – talán a sír betemetésével – viszonylag gyorsan el is fojtották. Mivel egyes darabokon javítás nyomait lehetett megfigyelni, feltételezhető, hogy a kocsi nem erre az alkalomra készült, hanem egy mindennapos használati eszköz volt. A figurális bronzdíszek és veretek, az erősen korrodálódott vasszerelékek egy elegáns, nagy technikai tudással összeállított jármű képét tárják elénk. A zseniális műszaki megoldásokról tanúskodnak például a kocsi alsó részére rögzített tartóelemek, amelyek tetejére figurális bronzdíszek kerültek. Ezek kialakítása olyan volt, hogy hozzájuk lehessen rögzíteni a felső kocsiszekrényt tartó köteleket vagy bőroket, amelyek így egyfajta lengéscsillapítóként csökkentették az utazás közbeni rázkódást.

Mivel a kocsi szinte alkotóelemeire bontva, hiányos állapotban került a földbe, illetve az előkerült leletanyag nagy része (főleg a vastárgyak) rossz állapotban van, az egykori jármű pontos képének megrajzolása szinte lehetetlen feladatnak tűnik. A jelenleg is folyó feldolgozó folyamatot a Magyarországon előkerült római kori kocsik szakértője, a Magyar Nemzeti Múzeum régésze, Mráv Zsolt vezeti.

Anderkó Krisztián

Ókori csúcstechnika

Jelen válogatásunk nem adhat teljes képet e nagyszerű és eléggé ritka leletről. Az itt bemutatott vas szerkezeti elemek és bronz alkatrészek, valamint egyéb kiegészítők, díszítmények azonban így is világosan beszélnek. Egyebek közt arról, hogy egy fejlett technikai megoldás szinte szükségszerűen magas esztétikai színvonallal párosul. Más szavakkal, ami jól működik, az minden bizonnyal szép is. Egy római kocsilelet feltárásán a kor legjobb kovácművességével és ötvösművészetével találkozhatunk.

A kocsi rekonstrukcióját eleve megnehezíti, hogy feldarabolva, összetörve helyezték el a sírban. A fém alkatrészek, maradványok véletlenszerűen, elkeveredve és egymásba rogyva kerültek elő. *In situ* elhelyezkedésükből szinte semmilyen adat nem nyerhető a faszervezetű váz és a felépítmény formájára, méreteire vonatkozóan. A faanyag – amennyiben nem égett el – természetesen teljesen elbomlott. A többé-kevésbé elszenesedett maradványok csupán anyagvizsgálatra elegendőek és alkalmasak.

A laikus szemlélő számára is nyilvánvaló lehet a vas- és a bronztárgyak állapotának különbsége. A kovácsolt vas alkatrészek korróziója és eróziója jelentős, a darabok deformáltak és sérültek, esetleg töredékesek. A vas állagromlása, a köznapi nyelven – és pongyolán – rozsdásodásnak nevezett kémiai folyamat mindenkinek ismerős. A földbe került vastárgyak korróziója viszonylag gyorsan végbemegy. Az "odalent" kialakuló mikrokörnyezettől, a levegő és a nedvesség jelenlététől vagy ezek hiányától függ, milyen állapotban találjuk mi, évszázadok múltán.

Az öntéssel illetve kovácsolással készített, különböző funkciójú bronz alkatrészek állapota már érdekesebb. Ezen darabok egy része jó, sőt, újszerű állapotban maradt meg. Jellemzően a fizikai erőhatásoknak kitett szerkezeti elemek ilyenek, mint a kerékagy csúszócápagyainak külső bronzperselyei. Ezekhez kiváló minőségű bronzot, a réz és az ón pontosan kiszámított arányú ötvözetét használták. A földben eltöltött évszázadok ellenére ezek a tárgyak még ma is szép fémes állapotban vannak. Korróziós átalakulást csak a felületükön látunk. Az egyéb veretek, rátétek, figurális vagy ornamentális díszítmények anyagában már találunk más ötvözőket is, elsősorban ólmot, valamint esetleges mennyiségű "szennyező" elemeket. Az akkori mesterek, ötvösök, kovácsok nyilván felhasználtak hulladék fémeket, beolvasztották a tönkrement, használhatatlan fémtárgyak anyagát is. Eredetileg ezek a fémtárgyak is sárga fénnel ragyogtak, mára viszont jórészt elvesztették fémes jellegüket, szinte teljes tömegükben korrodáltak. Fizikai deformációt azonban nem szenvedtek. A réz különböző színű és állagú korróziós rétegei továbbra is őrzik a tárgyak eredeti alakját.

A restaurátor szereti munkáját. E leleteken végigtekintve azonban az is világos lesz, miért is élvezi annyira.

Ujvári Gábor

28. Lószerszám veretek

Ltsz.: 2000.5.4-5., 2001.5.2., 2001.5.10., 2001.5.15.

Lelőhely: Budapest II. kerület, Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2.

Év: 2000-2001

Kutató: H. Kérdő Katalin

Ásató régész: H. Kérdő Katalin

Kor: római kor (Kr.u. 1. sz.)

Anyaga: bronz

Restaurátor: Várnay Éva

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

H. Kérdő K., II. Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2. In: Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1984-2004 – Treasures under the city. Survey of the archaeological heritage of Budapest, 1984-2004 (Ed. P. Zsidi). Budapest 2005, 135-136.

K. H. Kérdő – A. Verebes – L. Költő – Mi. Kis-Varga: An assemblage of bronze objects found in the territory of the 1st century vicus in Aquincum-Viziváros. 2th International Conference Archaeometallurgy in Europe 2007. Aquileia – Italy. CD N° 127

Lószerszám szíjvége.

Anyaga: bronz

Leírás: Gömbben végződő bronz szíjvég az első és a hátsó hám hosszú szíjáról. Rajta három vízszintes rovátkolás, hátán a szíjba akasztást szolgáló kampóval.

Ltsz.: 2000. 5. 4.

Lelőhely: Bp. II. Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2. ásatás 2000.

Méret: 6,3x1,0x1,2 cm

Régész: H. Kérdő Katalin

Restaurátor: Várnai Éva

Kor: 1. sz. Flavius kor

Lószerszám szíjvége.

Anyaga: bronz.

Leírás: A phalerákba (korongdész) futó szíjak bronz szíjvége. Rajta három vízszintes, vésett rovátkolás. Hátsó oldalán a bőrszíjra erősítést szolgáló szegecs. Oldalain az összecsatoláshoz kialakított csatszerkezet tengelylyuka.

Ltsz.: 2000. 5. 5.

Lelőhely: Bp. II. Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2. ásatás 2000.

Méret: 6,3x1,0x1,2 cm

Régész: H. Kérdő Katalin

Restaurátor: Várnai Éva

Kor: 1. sz. Flavius kor

Lószerszám csüngődísz

Anyaga: bronz

Leírás: A phalerákról lelógó hármalevél formájú, bronzcsüngő vésett díszítéssel. Felső részén a felerősítést szolgáló lyukkal.

Ltsz.: 2001. 5. 2.

Lelőhely: Bp. II. Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2. ásatás 2001.

Méret: 4,5x3,7x0,1 cm

Régész: H. Kérdő Katalin

Restaurátor: Várnai Éva

Kor: 1. sz. Flavius kor

Lószerszám csüngődísz

Anyaga: bronz

Leírás: A phalerákról lelógó hármalevél formájú, bronzcsüngő vésett díszítéssel. Hátdoldalán a felerősítést szolgáló fülecskével.

Ltsz.: 2001. 5. 15.

Lelőhely: Bp. II. Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2. ásatás 2001.

Méret: 4,5x3,8x0,1-0,6 cm

Régész: H. Kérdő Katalin

Restaurátor: Várnai Éva

Kor: 1. sz. Flavius kor

Lószerszám csüngődísz

Anyaga: bronz

Leírás: Öntött díszítésű, hármalevél formájú, nagy csüngődísz a szűgyhám középső phalerájáról.

Ltsz.: 2001. 5. 10.

Lelőhely: Bp. II. Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2. ásatás 2001.

Méret: 6,5x6,1x0,1-0,5 cm

Régész: H. Kérdő Katalin

Restaurátor: Várnai Éva

Kor: 1. sz. Flavius kor

Kisleletek nyomában: egy lószerszám esete

A régészt a tudományos kíváncsiság hajítja akkor is, amikor egy feltárást vezet, akkor is, amikor az ásatáson előkerült leletanyagot vizsgálja. Munkája az előbbi esetben egy puzzle összerakásához hasonlítható: analógiák és a részletek megfigyelésével próbálja összerakni a képet, amikor egy település szerkezetét (pl. utcahálózat), egy katonai tábor kiterjedését, vagy épületeinek rendeltetését akarja rekonstruálni. Ugyanez mondható el a restaurátor tevékenységéről, amikor az előkerült, sérült vagy összetört tárgyakat összeragasztja, kiegészíti. A tárgyak rendeltetésének kiderítése már inkább egy nyomozó feladatához hasonlítható. Különösen igaz ez olyan kisebb-nagyobb fémtárgyak esetében, amelyek sok darabból álló szerkezetekhez (pl. kocsi) vagy a katonai felszereléshez tartoztak. Egy-egy veret hovatartozása sokszor nem is dönthető el egyértelműen, ha nem eredeti helyéről – azaz összefüggéseiből kiragadva – kerül elő, és nem figyelhetők meg rajta olyan jellegzetességek, amik segítségünkre lehetnek. Egy-egy szegecs ruházaton (pl. öv) és lószerszámon egyaránt előfordulhat. Az ún. *phalera* ("korong dísz") egyaránt származhat a *legio* jelvényéről (*signum*) és a lószerszámról (magyar neve ebben az esetben homlokboglár, szügyboglár stb.). Minél több a felmerülő kérdés, annál izgalmasabb a nyomozás, annál nagyobb a megfejtés öröme, s ezáltal válik "kedvencé" egy-egy lelet.

Az itt bemutatott, a vízvárosi kora római tábor körüli településről előkerült bronztárgyak közül a csüngők már megtalálásukkor, korrodált állapotban is "azonosíthatóak" voltak. Azonban a két szíjvég felismerhetetlen volt restaurálás előtt. Elhelyezkedésük a lószerszámon csak ezután vált világossá. A gömbben végződő a ló mellső vagy hátsó combjánál lévő, nagyobb méretű *phalera* csüngődíszéből lógott lefelé. A másik az ugyanezekbe csatlakozó további három szíj valamelyikének végződése lehetett, vagy az állat szügyén található, legnagyobb csüngőhöz tartozó *phalera*-hoz csatlakozott.

A tárgyak egy lelőhelyről, de nem egy időben és nem azonos felületről, hanem – egy újkori bolygatásból származó csüngő kivételével – római planírozási rétegekből kerültek elő. A kisebb csüngők gyakorlatilag azonos méretűek és kidolgozásúak, különbség csak felerősítésük módjában van. Az egyik kerek lyuk mutatja a felerősítés helyét, a másikat kis akasztókampóval kapcsolják a *phalera*-hoz. Elképzelhető, hogy az előbbin lévő lyukat másodlagosan készítették, miután az eredeti kampó letört. A nagy csüngő levélmotívuma plasztikusabb, nem utólagos véséssel készült, hanem öntött.

A darabok a Római Birodalomban általánosan elterjedt típusokat képviselnek, koruk a Kr.u. 1 sz.

H. Kérdő Katalin

29. Kőgyöngyökből összefűzött öv

Ltsz.: 2008.1.6049-6157.

Lelőhely: Budapest XVII. kerület, Rákoscsaba – Majorhegy észak (M0 autót út keleti szektor)

Év: 2005

Kutató: Dr. M. Virág Zsuzsanna

Ásató régész: Dr. M. Virág Zsuzsanna, Dr. Tóth Anikó

Kor: középső rézkor első fele (Kr. e. 4200-4000)

Anyaga: kristályos mészkő (esetleg márvány)

Méretek:

Az öv teljes hossza 130-135 cm-re becsülhető.

Hosszúság: a derékrész nagyméretű kőgyöngyei összefűzve: 62 cm. A megkötő füzerei: 9 és 11 cm. Az oldalsó füzérek: 5-5 cm

Összsúly: 490 gramm

A hasáb alakú gyöngyök hossza: 2,5-4,6 cm; átmérője: 2×1,5 cm. A furat átmérője: 0,5 cm

Az övvég gyöngyszem hossza: 2 cm, átmérője: 2×1 cm

A korong alakú gyöngyök átmérője: 1 cm, magassága: 0,3-0,5 cm. A furat átmérője: 0,3 cm

Restaurátor: Lészó Ildikó

Fotó: Tóth Csilla

Irodalom:

M. Virág Zs., Temető a középső rézkor első feléből (Cemetery from the first half of the Middle Copper Age). In: Régészeti kutatások Budapest peremén – Archaeological investigations on the outskirts of Budapest (Eds.: A. Endrődi – G. Szilas). Budapest 2009, 5-6.

A lecsüngő megkötővel záródó öv derékrészét 18 db, eredetileg bőrre vagy zsinagra egymás mellé fűzött, nagyméretű, hasáb alakú gyöngyszem alkotta. A megkötő apró korong alakú gyöngyökből összefűzött fűzettel végződött; egyikük végére egy kisebb, lekerekített hasáb alakú gyöngyszemet is fűztek. Elöl, a csípő tájékán egy-egy, ugyancsak korong alakú gyöngyszemekből álló fűzér lógott le. A hófehér kristályos mészkőből készült gyöngyszemek felületét finomra csiszolták, a hasábgyöngyök hosszanti éleit különböző mértékben legömbölyítették.

Gyöngyöm, gyöngyöm, mondd meg nékem...

Minden régész számára különös élmény, ha ásatásán valamilyen különleges lelet kerül elő. A kiállított lelet előtűnésekor én is rendkívüli izgalmat éreztem, amely csak fokozódott, amikor kiderült, hogy egy olyan övgarnitúráról van szó, amelyhez hasonló jelenleg nem ismert a fővárosból.

Leletünk 2005-ben az M0 autópálya keleti szektorjának régészeti kutatása során Budapest XVII. kerületében, a Rákoscsaba–Majorhegy nevű lelőhelyen került elő, ahol a középső rézkor első felében (Kr. e. 4200-4000) az ún. Ludanice kultúra népe temetkezett. Tóth Anikó kolléganőmmel összesen 22 sírt tártunk fel, amelyek az átkutatott területen két csoportot alkotva helyezkedtek el.

A halottak mellé helyezett edények mellett az egyik csoport temetkezéseiben elszórtan, néha kisebb füzérek alkotva, mészkőből vagy kagylóhéjból készült, kisméretű, korong alakú gyöngyöket is találtunk.

Igazán a meglepetés erejével hatott, amikor egy idősebb nő sírjában a kicsi kőgyöngyökön kívül, a deréktájon nagyméretű, kristályos mészkőből csiszolt, hasáb alakú gyöngyök bukkantak elő. A szerencsés módon, eredeti helyükön megmaradt gyöngyök helyzetét egyedi azonosítókkal ellátva dokumentáltuk, így ennek segítségével az öv szerkezetét rekonstruálni lehetett. A hasáb alakú kőgyöngyökből álló, derékon körbefutó övrészről kétoldalt, illetve elöl, megkötőként is szolgáló, kisméretű koronggyöngyökből álló fűzér lógott le. A megkötő egyik végét kisméretű, lekerekített hasáb gyönggyel díszítették. A gyöngyöket valószínűleg kisebb, henger, illetve hasáb alakú csiszolt rudacskákból készítették, a kívánt méretűre darabolták, majd átfűrték. A nyersanyag származási helye a Dunántúlon sejtethető.

A finoman kidolgozott, nagyméretű gyöngyökből összeállított, közel fél kilogramm súlyú öv bizonyára nem a hétköznapi viselet kelléke volt. A korszak más lelőhelyein is előforduló, feltehetőleg „presztízs” funkcióval bíró ritka viseleti tárgyat különleges személy, kivételes alkalmakkor viselhetette, kifejezve tulajdonosának az adott közösségben betöltött megkülönböztetett szerepét.

M. Virág Zsuzsanna

30. Orsógomb

Ltsz.: 52580

Lelőhely: Aquincum

Év: ismeretlen

Kutató: Verebes Anett

Ásató régész: Ismeretlen

Kor: római kor?

Anyaga: üveg

Méret: magasság: 2,3 cm; átmérő: 4,3 cm; furat alsó

átmérő: 0,9 cm; furat felső átmérő: 0,5 cm

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Nagyméretű, kúp alakú, átfúrt, áttetsző, sötétzöld színű üveg. Felületén két fehér, folytatott meander-vonaldísz között egy barnáspiros vonal fut folytonosan, a fehér vonalak kanyarulatában kívül és belül apró szürkésfehér szemek helyezkednek el az üvegtestbe fúrva.

Pörög, forog, ősi rokka

A kis üveg tárgyra egy kiállítás készítése közben figyeltem fel a múzeum raktárában. Megfogott egyszerűsége és szépsége. Egyedisége miatt anyagvizsgálat is készült róla, azonban kiállításba, poszterre és tudományos munkába eddig még nem került. Amikor a mostani kiállításra készültem, azt hittem mindent tudok róla, hiszen ismerem a spektrumát – egyedi lenyomatát, a benne lévő vegyületek és elemek minőségi és mennyiségi összetételét.

A hasonló méretű, üvegből készült tárgyak megítélése a szakirodalomban sem egységes. A gyűjtemények kartonjain gyöngyként és fonáshoz használt orsógombként is szerepelnek. Mindkét elnevezés helytálló lehet, a központi furat mentén lévő kopásnyomok arra utalnak, hogy orsógombként használták, azonban díszes kivitele lehetővé tette, hogy ékszerként, gyöngyként is viseljék.

Aquincumban, nagy számban találtak fonáshoz köthető munkaeszközöket: orsógombot, orsópálcát, guzsalyt, amelyek többnyire fából, agyagból, csontból, ritkábban üvegből készültek. Kedvenc leletem egy módosabb, előkelő lakóház munkaszobájának díszes darabja volt és forgása közben még szemet gyönyörködtető látványa is örömet szerzett használójának.

Honnan került Aquincumba, mikor és hol készítették? Hasonlót egyelőre nem találtam, egyedi darab, hogy hol készülhetett nem tudni, hiszen a mintázata alapján az ókori világ bármely szegletében készülhetett a Római Birodalom határain belül és kívül. A hozzá hasonló spirális vonallal díszített orsógombok változatos színekben készültek az itáliai vagy éppen a pontuszi üvegműhelyek valamelyikében. Az aquincumihoz hasonló, üvegből készített, kombinált mintával díszített orsógombok és gyöngyök Egyiptomban és a Dnyeper-vidéken is fellelhetőek.

A régészek felhasználhatják a kémia eredményeit is, ha egy tárgy eredetét kutatják. Az anyagvizsgálat értékelése azt valószínűsíti, hogy a tárgy kora az antimon használat alapján a Kr.e. 7. századtól keltezhető. A barnáspiros szín előállításához miniumot (Pb_3O_4), a fehér meanderes vonalak és szürke szemek anyagához antimon-oxidot (Sb_2O_3) és antimon-szulfidot (Sb_2S_3) keverték. Ezeket a vegyületeket a rómaiak előszeretettel használták a Kr.u. 5. századig.

Verebes Anett

31. Sakktáblamintás korongfibula

Ltsz.: 87.2.388/b
Lelelőhely: Budapest XVII. kerület, Péceli út
Év: 1983
Kutató: Váradi Adél
Ásató régész: Dr. Nagy Margit
Kor: római kor (Kr.u. 2. sz. vége – 3 sz. közepe)
Anyaga: bronz
Méretek: átmérő: 3,1 cm
Restaurátor: Józsa Júlia
Fotó: Tóth Csilla
Publikálatlan

Emailberakással és millefiori technikával készített, osztatlan keretű kék-fehér sakktáblamintás fedlapú bronz korongfibula. Hátlapján rövid rugó és magas tűtartó lemez.

Nagy Égi Játzsma, avagy „ezer virág” az élet szöve

...
*Csakhogy – miként a bölcs Omár tanítja –
a játékos egy másik tábla rabja,
hol fehér nap van, sötét éjszakák.
Isten – játékos – bábuk. Micsoda
Istenei túli isten játssza a
por s idő, álom s halál partiját?*

Jorge Luis Borges: Sakk

A kiállított korongfibula a Budapest XVII., Péceli út lelelőhelyen feltárt császárkori szarmata temető 219. sz. bolygatott, rablott sírjából került napvilágra. Ebben az időben a Duna jobb partján (Pannonia) a „civilizált” rómaiak, a bal partján (Sarmatia) iráni eredetű „barbár” népek éltek. A korabeli Aquincum–Porolissum út mentén tanyát verő lakók könnyen hozzájuthattak a római tartományokból származó importtárgyakhoz.

Ilyen kereskedelmi áru lehetett ez a fibula is, amelynek mérete (közepes) és anyaga (bronz) jelzi viselőjének társadalmi hovatartozását: viszonylag módos, de a család nem elég előkelő ahhoz, hogy nemesfémből készültet engedhessen meg magának. Ez a kék-fehér sakktáblamustrás kerek bronz szép kivitele miatt ékszernek is tartható, ám fontos feladata volt: a hátlapján elrejtett rugós tűszerkezettel rögzíteni lehetett vele a felsőruhát, azaz biztosítótűként funkcionált. Tehát divatékszer, és viseleti elem együttesen!

A különböző fajtájú ruhakapcsolótűk mindig is szerves részét alkották a szarmata öltözködési kultúrának. Ezt a típust a Rajna-vidékről exportálták a Kr.u. 2. sz. végétől a 3. sz. közepéig. Az osztatlan keretű sakktáblamintás korongfibula az emailberakásos ruhatűk III/1/1/3 alcsoportjába tartozik. Az email-, azaz a zománcberakással készített fibulák között ezek a legszebbek, mert a millefiori (szó jelentése: „ezer virág”) technikát is alkalmazták. Millefiori készítése: különböző (átmérőjű, formájú, színű) üvegszálakat hosszában egymás mellé illesztnek, kissé összeolvasztják, majd az így kapott rudat felszelelik. A keresztmetszet adja a mozaikszerű mintázatot. A ritmikusan ismétlődő láncolatot alkotó apró kis virágok így szövetszerű képződményt hoznak létre. A mellű előlapján rekeszek nélkül készítették el a mintát, így az hálózatjellegűen tölti ki a teret, s ezzel a végtelenség illúzióját kelti. Ráadásul az előlap kék-fehér mezőit a mester kisebb, szintén sakktáblajellegű egységekre tagolta. A tábla egyik mezője fehér; ez a szín a legtisztább, a legteljesebb, a lélek győzelmét hirdeti az anyag felett. A másik kék; ez a legelvonatb szín: a misztika, a végtelenség, az elérhetetlenség gondolköre kapcsolódik hozzá. Sok ókori kultúrában a bajelhárító tárgyak színe is kék.

Figyelem! Kezdődik a mérkőzés. Amelynek során a mezők színének spirituális tartalma egybefonódik az élet-halál játszma sorban egymás után következő lépéseinek kérielhetetlen logikájával. A transzcendens szinte tapintható. Visszafojtott lélegzettel várjuk... Sajnos nem kell soká. Mert ez a Nagy Égi Játzsma az Élet Virágoskertjében rövid ideig tartott, hiszen ezt a fibulát egy csupán 3-4 évet élt kisleány sírjában lelték....

Béke poraira!

Váradi Adél

32. Bronz bélyegző

Ltsz.: 69.12.19.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Szentendrei út 139.

Aquincum polgárváros, a régi múzeumépület és az oszlopos kőtár déli szárnya között

Év: 1960

Kutató: Havas Zoltán

Ásató régész: Dr. Kaba Melinda

Kor: római kor (Kr.u. 2-3. sz.)

Anyaga: bronz

Méret: átmérő: 8,7 cm, magasság: 3,9 cm (tárcsa vastagsága:

1,1 cm, a betűk 0,65-1,1 cm magasak)

Restaurátor: Vecsey Ádám

Fotó: Komjáthy Péter

Publikálatlan

Kerek bronz bélyegző két sorban körbefutó felirattal, közepén *Libertas* (Szabadság) elnagyolt ábrázolásával. Hátoldalán félkész nyelcsontok.

Akié a pecsét, azé a hatalom Adóbélyegző Aquincumból

Igazi raktári leletként bukkant elő 2008-ban ez a tárgy egy kiállítási anyag összeválogatása során. Nagy gyűjteményekben elkerülhetetlen, hogy egyes tárgyak az ásatást követően háttérben várakoznak sorsuk kiteljesedésére, miután konzerválásuk, nyilvántartásba vételük és raktári elhelyezésük megtörtént.

Szerilem volt első látásra, jóllehet korábban nem volt dolgom hasonló darabbal, így többévi tanulási folyamat tette csak lehetővé, hogy az értelmezéséhez érdemben tudjak hozzájárulni. A tárgy tüzetesebb vizsgálata, majd a restaurálás, végül a szakirodalmak tanulmányozása is hozott meglepetéseket, így egy fordulatokban bővelkedő kaland csaknem végleges eredményeit foglalhatom itt össze. Mindez azonban csak az első értelmezési kísérlet, amely végleges formáját tudományos közleményben, a szakmai közönség elé tárva éri el, és ezután várható, hogy számos kritika, kiegészítés éri, esetleg teljesen más megközelítések is kialakulnak.

E ritka bronz tárgyat egy darabban öntötték viaszvesztéses eljárással, az öntés után a további kidolgozás, a sorják eltüntetése, a nyél rögzítésének kialakítása elmaradt, így valószínű, hogy a bélyegzőt nem vették használatba. A hasonló, magasan kiemelkedő betűkkel ellátott bélyegzők rendeltetése többféle lehetett. Azokról a darabokról, amelyek nyele külön darabból állt, okkal feltételezhető, hogy fára vagy bőrre égettek velük lenyomatot. Ilyen lenyomatokat, ha kis számban is, de ismerünk.

A restaurálás során bebizonyosodott, hogy a bélyegző betűihez alapul vették egy korábbi bélyegző (vagy lenyomat) mintázatát – ennek az eredeti bélyegzőnek a laposabb, de jobban kidolgozott mintája szintén kivehető darabunkon. Az eredeti bélyegzőt másképp használhatták, mint a másolatot, ezzel talán viaszba pecsételtek.

A bélyegzőn két sorban felirat fut körbe, középen álló figura elnagyolt körvonala ismerhető fel. A szöveg másolása során is vétettek kisebb hibákat, és a figura is inkább csak sejtethető a kész darabon, ennek ellenére az egykorú éremképek és a szöveg alapján leginkább *Libertas* (Szabadság) alakjára gondolhatunk. A felirat szövege így olvasható:

*P(ublicum) XX (vicesimae) lib(ertatis) (per) Raet(iam) Nor(icum) Dalm(atiam) Pan(n)oni(as) II (duas) /
Concord(iam) Aq(uileiam) Histr(iam) Lib(urniam) an(no) III*

Szabad fordításban: „A rabszolgafelszabadításért fizetendő huszad (5%-os adó) Raetiában, Noricumban, Dalmatiában, a két Pannoniában, Concordiában, Aquileiában, Histríában, Liburniában. Harmadik év.”

A római korban az adók és vámok egy részét nem állami apparátus, hanem magánvállalkozók szedték be az államkincstár részére. A vállalkozók társaságba is tömörülhettek és egyénileg, vagy „céges” keretek közt szerződést kötöttek az állammal, amelyben meg volt határozva a beszedendő adóösszeg és a terület, ahonnan az adókat gyűjthették. A szerződéseket az állami tisztviselők évente felülvizsgálták, erre utal a szöveg végén az év megjelölése. Az adószedés körzetét nem feltétlenül közigazgatási határok mentén húzták meg, így a felsorolásban szerepelnek tartományok, de itáliai városok is. Abból, hogy személynév nem szerepel a szövegben, feltételezhetjük, hogy itt társasági formában történt az adószedés. Az adóösszeg és a terület egyben a „céget” is azonosította. A bélyegzőt, ha jobban sikerül a másolás, talán az adó befizetéséről szóló iratok (fa írotáblák) külső oldalán igazoló, hitelesítő céllal használták volna.

Havas Zoltán

33. Tükör

Ltsz.: 2006.5.3090.

Lelőhely: Budapest III. kerület, Záhony u. 7. (Graphisoft, 575. sír)

Év: 2006

Kutató: Vecsey Ádám

Ásató régész: Dr. Lassányi Gábor

Kor: római kor

Anyaga: magas öntartalmú bronz

Méret: átmérő: 10 cm, vastagság: 0,05 cm

Restaurátor: Vecsey Ádám

Fotó: Komjáthy Péter

Irodalom:

Vecsey Á.: Fémeszterga versus viaszsztergálás: forgástesteket tartalmazó régészeti bronztárgyak anyag- és készítés-technikai vizsgálata és készítésük rekonstruálása. Budapest Régiségei 44 (2011) 280-318.

Magas öntartalmú római kori bronztükör. Lapos, kerek, illetve kissé ovális formájú. Egyik oldala díszítetlen, polírozott lehetett, másik oldalán egy kisebb és három nagyobb átmérőjű, koncentrikus borda fut.

Trükkös tükröm

Kedvenc tárgyam egy római kori bronztükör, amely a mai üvegtükrök ókori elődje. A tükrök kialakulásának folyamatában ez a típus azonban korántsem a legelső. Talán az emberiséggel egyidős az igény, hogy saját képmásunkat láthassuk. A legkorábbi, bizonyítottan tükörként használt fényes, fémes felületű tárgyak nem sok tulajdonságukban hasonlítottak a mai tükrökre. A különböző rézötvözetekből készült, sík vagy kissé domború, sárgás vagy vöröses korongok felülete polírozott volt. Ismervén az ötvözetek összetételét, ezek a tükrök könnyen karcolódhattak, ami folyamatos kezelést igényelt. Talán ez volt az ok, ami miatt később egy különleges ötvözetből kezdték önteni a bronztükröket. A korábban használt ötvözetekhez képest több mint duplájára növelték az öntartalmat. Ez nemcsak azt eredményezte, hogy keményebbé és nehezen karcolatóvá váltak az új típusú tükrök, de színük is merőben megváltozott, ugyanis az ón erős színezőképesége miatt a 20-25% öntartalmú rézötvözet ezüstös színűvé vált. Ez a rideg, kagylósan törő tükör még nem váltotta be teljes mértékben a hozzáfűzött reményeket. A cél egy olyan fényes fémes felület elérése volt, amelyet egy vékony, kemény, áttetsző és torzításmentes réteg véd a karcoktól. Ilyen réteget vagy nem tudtak kialakítani, vagy nem tudunk róla.

Ugyan a kemény fémet a vékony védőréteggel valószínűleg nem sikerült bevonniuk, de kemény védőrétegre sikerült felvinniük a fényes fémes bevonatot. Kicsit kifordítva a koncepciót, végül megtalálták a megoldást, és így alakult ki a mai tükör, amely nem más, mint egy üveglapra felvitt fémréteg.

Vecsey Ádám

34. Szkíta kori "kék gyöngysor"

Ltsz.: 2011.12.342. (GY/2904/1/16)

Lelőhely: Budapest, XXIII. ker. Soroksár, Akácós-dűlő, M0-008 leelőhely

Év: 2009

Kutató: Böröczky Blanka

Ásató régész: Bencze Zoltán, Böröczky Blanka, Szigeti Judit

Kor: szkíta kor (Kr.e. 5-4. sz.)

Anyaga: üvegpaszta

Méreték: átmérő: apró gyöngyszemek (46 db): 0,6 cm; a vörös színűek (2 db):

0,8-1 cm; a kék színű folyatott (1 db): 1,2 cm; a kék színű (1 db): 1 cm

Restaurátor: Józsa Júlia

Fotó: Tóth Csilla

Irodalom:

Bencze Z. – Böröczky B. – Szigeti J., Szkíta temető és népvándorlás kori telepnyomok az M0 körgyűrű Soroksár–Akácós-dűlői leelőhelyén (Scythian period cemetery and marks of a Migration period settlement on the Soroksár–Akácós-dűlő sites of the M0 motorway). In: Aquincumi füzetek 16 (2010) 161-170.

Összesen 50 db-ból álló gyöngysor. 2 db vörös-vörösesbarna színű, fehér folyatott díszes, 1 db kék színű, fehér folyatott díszes, 1 db sima kék színű, és 46 db sötét-, illetve világoskék színű üvegpaszta gyöngy. 7 db buborékos, erősen kopott, irizált felületű, a többi, többé-kevésbé jó megtartású, fényesre csiszolt sötétebb, tenger- és világosabb királykék színű gyöngyszem.

Gyöngyöm... ékem...

„Gyöngyöm, ékem nincs már nekem,
Semmi kincsem földön, égen.
Életem kezemben tartom,
Mint a kardom, mint a kardom.

Ha elmúlok, hát elmúlok.
Ezen én már nem búsulok.
Böcsületem tisztán tartom,
mint a kardom, mint a kardom

Ha meghalok, eltemetnek,
Kincset vélem nem temetnek,
Vélem más mi ne porladjon
Csak a kardom, csak a kardom.”(végvári vitézek dala)

A Kr.e. 5. század és 2009 között eltelt kétezer-ötszáz év szinte mit sem változtatott azon az 50 db kék színű üvegpaszta gyöngyökből álló szkíta kori gyöngysoron, amit az M0 körgyűrű Dél-pesti szakaszán – egy temető szélén – leltünk 2009 őszén. A temető 135 szkíta kori objektumából 113 sír volt, ezen belül 52 csontvázas, 35 pedig hamvasztásos. A hamvasztásos sírok nagyobb része szórthamvas temetkezés volt, változatos mellékletekkel, jellemzően tál és felhúzott fülű bögre kíséretében. A vázak három sír kivételével zsugorított helyzetben feküdtek. A csontvázas sírokba túlvilági útravalóul kisebb, valószínűleg ételt tartalmazó edényeket helyeztek mellékletként, ékszerként pedig főként öntött, bronz huzal karpereceket, üvegpasztá, agyag-, borostyán és vasgyöngyöket. Használati tárgyként orsógombokat, csiszoló köveket és késeket raktak a sírokba. A temetőben egyetlen kettős sírt találtunk (egy felnőtt nőt egy gyermekkel). A temető a mai ismereteink szerint Budapest és környéke, a pesti síkság legnagyobb szkíta kori temetője volt.

A gyöngyök a megszokott módon készültek; olvasztott üvegpasztá hurkából vágott kisebb és nagyobb darabok, amiket az utómunkálatok során fényeztek és csiszoltak, majd az egyes darabokat átlukasztották.

Sokan kérdezték már tőlem, hogy mit érzek, amikor megtalálunk valamit. Egyáltalán kézzelfogható-e az idő súlya a tárgyakon, amiket a földből kiemelünk. Lehet-e érezni az idő szelét, régiségét? Megérint-e minket egy elfojtott sóhaja a múltnak, vagy a tárgyak önmagukban csak tárgyak maradnak örökre.

A válaszom: igen és nem. A legritkább esetben éreztem borzongást a bőrömről egy-egy lelet kapcsán. De ennél a gyöngysornál a levegő megállt körülöttünk, amikor egyre kerültek elő a – tulajdonképp szórványinak számító, egy sírhoz sem kapcsolható – gyöngyszemek, szépen feltekeredve ugyanabban a helyzetben, ahogy annak idején kétezer-ötszáz éve valaki otthagya. Azóta hevert ott háborítatlanul egy temető szélén, sírtól körülveve, egyedül, semmihez sem tartozva. A bőrünk borsózott és a levegőt is visszafajítottuk, miközben lestük, hogyan jönnek elő egymás után a kis, porosan, földesen is csillogó gyöngyszemek. Önmagában véve nem egy szenzációs leletről van szó, mégis a tény, hogy így láthattuk az idő egy megdermedt pillanatát, páratlanra teszi – legalábbis számomra.

A régészet tudomány. Nincs helye benne érzelmeknek és képzelgésnek. Ámde a régész ember és elsősorban ember, csak másodsorban a tudomány embere. És mint embert a képzelete viszi előre és előre. Épp ezért szeretnék most csak egy ember lenni Önök közül, aki először láthatta és foghatta kezében ezt a gyöngysort.

Szeretném, ha egy percre magunk elé képzelnénk azt a temetőt, ami a szkíta korban nyughelyet adott oly sokaknak és ennek gyöngysornak. Nem tudjuk kié lehetett, nem tudjuk miért hevert a földön, nem tudjuk összesen hány darabból állhatott. Csak azt, hogy ott volt, hogy valaki otthagya valamikor a Kr.e. 5. század környékén. Képzeljük el; talán élt valaha egy lány, aki a szerelmétől kapta, vagy talán a nagyanyjától, talán egy rablott zsákmány lehetett, de talán egy fiatal férfi készült a kiszemelt lánynak adni ajándékkul, de az is megeshetett, hogy rablók próbálták kifosztani az egyik közeli sírt és zsákmányukat elejtve otthagyták. Talán valaki emlékül hagyta ott, talán leszakadt a nyakából, talán áldozatként. A megannyi lehetőség közül bármelyik, és lehet, hogy egyik sem az igazi. Nem tudjuk. De el tudjuk képzelni. Ha becsukjuk egy pillanatra a szemünket, láthatjuk a történetét, és ha megérintjük a gyöngyöket, hallhatjuk a régiek suttogásának visszhangját. Ez a szép a régészetben; ott a lelet, ott a tárgy és a tudomány, és a kettő között kikacsint az ember maga.

Böröczky Blanka

35. Avar kori bronz szelence- és szijveretek

Ltsz.: 2008.2.36.7-14.

Lelőhely: Budapest XXI. kerület, II. Rákóczi Ferenc út 345. (Csepel–Vízmű)

Év: 1999

Kutató: Horváth M. Attila

Ásató régész: Horváth M. Attila

Kor: avar kor (Kr. u. 7. század)

Anyaga: bronz

Méretek:

1-2. 2008.2.36.7-8.: átmérő: 6,8 cm, szélesség: 8,8 cm, vastagság: 0,5 cm

3. 2008.2.36.10: átmérő: 2,9 cm, vastagság: 0,5 cm

4. 2008.2.36.11: átmérő: 2,5 cm, vastagság: 0,5 cm

5. 2008.2.36.12: szélesség: 0,6 cm, hosszúság: 1,2 cm, vastagság: 0,3 cm

6. 2008.2.36.13: szélesség: 1,5 cm, hosszúság: 3,1 cm, vastagság: 0,5 cm

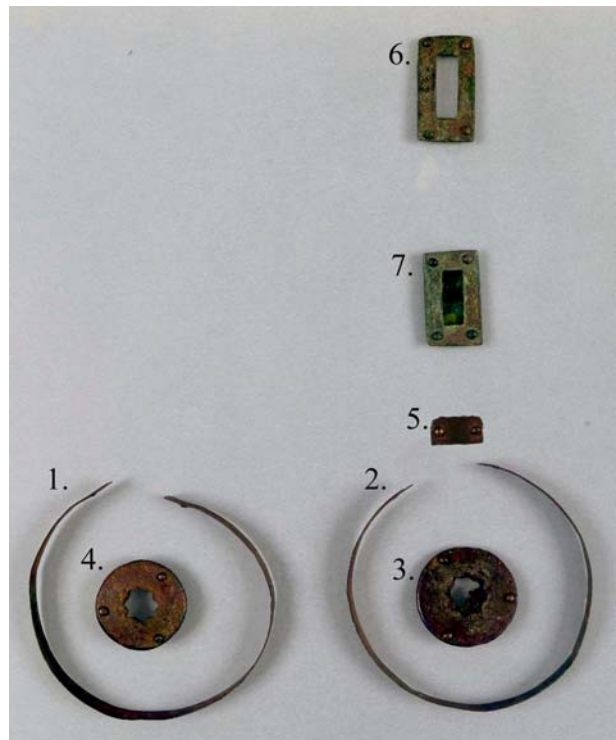
7. 2008.2.36.14: szélesség: 1,5 cm, hosszúság: 2,7 cm, vastagság (anyag): 0,5 cm

Restaurátor: Buzás Zsuzsanna

Fotó: Tóth Csilla

Irodalom:

Endrődi A. – Horváth M. A., Kora bronzkori és avar kori sírok Budapest, Csepel-szigeten. In: Régészeti kutatások Magyarországon 1999 (szerk: Marton E. – Kisfaludi J.). Budapest 2002, 27-46.

Fából készült szelence vagy amulett kapszula veretei:

Poncolt díszítésű bronz lemezből készült pántok. Felületükön rögzítő szögek számára fúrt lyukakkal. Áttört, kör alakú veretek, közepükön négyzet alakú áttöréssel, amelyek oldalán félköríves kivágások vannak, amely körül a poncolt félköríves díszítmények virágsziromszerűen helyezkednek el. Téglalap alakú áttört függesztőszij veretek.

„Füben, fában, vízben van az orvosság.”

Poncolt díszítésű bronz szelenceveretek egy Csepel-szigeti avar temetőből

Hogy is mondta a Tenkes Kapitánya? "Füben, fában, vízben van az orvosság." És persze szelencékben. Ez jutott eszembe, amikor ezeket a poncolt díszítésű bronzpántokat és áttört bronzvereket a csepeli avar temetőben nyugvó avar hölgy sírjának bontásakor először a kezembe foghattam. Ennyi volt, ami az egykori dísztárgyból megmaradt. Önmagukban persze nem sokat mondanak, azonban ha megpróbáljuk elképzelni, hogyan is nézhettek ki eredetileg, rögtön életre kelnek.

Vajon mire szolgálhattak? A válaszra a város átelében előkerült budakalászi avar temetőben feltárt hasonló tárgyak segítségével sikerült fényt derítenünk. Bizton állíthatjuk, hogy egy fából esztergált, két részből összeállított szelence peremét és oldalát díszítették, amely szelencéket a korabeli hölgyek általában az övükről lecsüngő szíjon hordtak Európa-szerte. Többnyire a szíjakat is veretekkel látták el, itt például téglalap alakú, áttört példányokat találtunk. Mind a szelence, mind a szíj veretein félköríves poncolt díszítések láthatók, amelyek a szelence áttört korongos veretein virágsziromszerűen jelentkeztek. A párhuzamok és a sírból előkerült többi melléklet (fülbevalók, inkrusztált gyöngyök, karperecek, préselt szíjvég, pántos favödör stb.) ismeretében elmondhatjuk, hogy tulajdonosuk valamikor a Kr.u. 7. század középső harmadában viselhetette ezeket a tárgyakat.

De vajon mire használhatták ezeket a szelencéket? Mit tarthattak bennük? Sajnos a Csepel-sziget homokos árterében a talajvízszint gyakori változása miatt a szelence tartalma rég kimosódott az évszázadok alatt, azonban a környező, illetve a jobb éghajlati viszonyú területeken feltárt temetők leleteiből nagyon gyakran növényi eredetű maradványok kerültek elő. A különböző illatos növényi rostok, vagy a por alakú, illetve zsírszerű szerves anyagok maradványai alapján könnyen elképzelhető, hogy azokat májikus szertartások során esetleg füstölőkben használhatták, azonban nem lehet kizárni, hogy esetleg gyógyfüveket, gyógyírként használt kenőcsöket, vagy egyszerűen csak piperecikket tartottak bennük.

Horváth M. Attila